

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tuğba ULU

KADIN EMEĞİNİN GÖRÜNMEYEN YÜZÜ: HANE İÇİ KADIN EMEĞİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tuğba ULU

KADIN EMEĞİNİN GÖRÜNMEYEN YÜZÜ: HANE İÇİ KADIN EMEĞİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Taner AKPINAR

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Tuğba ULU'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Çağla ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Taner AKPINAR (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Şerife DURMAZ (İmza)

Tez Başlığı: Kadın Emekinin Görünmeyen Yüzü: Hane İçi Kadın Emek
--

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 28/06/2018

Mezuniyet Tarihi : 02/08/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kadın Emeğinin Görünmeyen Yüzü: Hane İçi Kadın Emeği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Tuğba ULU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Tuğba ULU
Öğrenci Numarası	20165258004
Enstitü Ana Bilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Taner AKPINAR
Tez Başlığı	Kadın Emekinin Görünmeyen Yüzü: Hane İçi Kadın Emek
Turnitin Ödev Numarası	980564517

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 71 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 05/07/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 2

alıntılar dahil % 8'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

05/07/2018

(imza)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi Taner AKPINAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CİNSTEN TOPLUMSAL CİNSİYETE

1.1. Ataerkil Kadın Tanımına Karşı Feminist Kuramlar	5
1.1.1. Birinci Dalga Feminizm	5
1.1.2. İkinci Dalga Feminizm	6
1.1.3. Üçüncü Dalga Feminizm	12
1.2. Feminist Kuramın Hane İçi Kadın Emeği Olgusuna Bakışı	13

İKİNCİ BÖLÜM

AİLENİN/HANENİN OLUŞUMU VE DÖNÜŞÜMÜ

2.1. Ailenin/Hanenin Tarihsel Serüvenine Dair	17
2.2. Modern-Kapitalist Toplumda Aile	20
2.3. Hane İçi Üretim ve Ev Kadınları	22
2.4. Türkiye Özelinde Hane İçi Üretim ve Ev Kadınlarını Konu Alan Literatür Üzerine Bir İnceleme	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HANE İÇİ KADIN EMEĞİ ÜZERİNE SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. Yöntem	34
3.2. Görüşme Yapılan Ev Kadınlarıyla İlgili Tanıtıcı Bilgiler	35
3.3. Hanelerin Dışarıdan Görünümü: Fiziksel Olarak Gecekondu, Sosyal Olarak Patrilokal	37
3.4. Görüşme Yapılan Ev Kadınlarının Evlenme Şekilleri ve Hane Yapıları	40
3.5. Ataerkillik Kısıncısında Hanede Kadın ve Hane İçinde Kadın Emeği	44
SONUÇ	49
KAYNAKÇA	56
EK 1- Görüşme Soru Formu	60
ÖZGEÇMİŞ	61

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1 Görüşme Yapılan Kadınların Yaşları, Eğitim Düzeyleri ve Evlilik Sürelerine İlişkin Tanıtıcı Bilgiler	35
Tablo 3.2 Hanede Toplamda Kaç Kişi Yaşadığı, Çocuk Sayısı ve Haneye Giren Toplam Gelir	38

ÖZET

Toplumsal yaşayışta kadınla bağlantılı sorunlar birçok boyutuyla araştırmalara konu olmuştur. Tarihsel süreçte kadının eşitsiz toplumsal konumu başlangıçta onun cinsiyetinin doğal bir sonucu olarak görülürken, sonraları, özellikle de feminist kuramlarla birlikte, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel nedenlerle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Birincisi biyolojik determinist cinsiyetçi yaklaşım olarak adlandırılırken, ikincisi toplumsal cinsiyet yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır. Meseleyi toplumsal cinsiyet bakış açısıyla ele alan yaklaşımların kendi içinde farklı kamplara ayrıldığı da belirtilmelidir. Toplumsal cinsiyet tartışmaları, görece yakın bir zamandan beri, haneîçi kadın emeği olgusunu da içermeye başlamıştır. Haneîçi kadın emeği daha çok ücretsiz bir emek biçimi olarak ele alınmaktadır. Kadının haneîçindeki emeğinin tartışılması gereken başkaca boyutları da bulunmaktadır. Bu bağlamda, bu tez çalışması haneîçi kadın emeği tartışmalarına katkı sunmak amacını taşımaktadır. Öncelikle kadının toplumsal konumuna ilişkin kuramsal yaklaşımlara ana hatlarıyla yer verilerek, bu araştırmada benimsenecek yaklaşım ortaya konulmaktadır. Bunun ardından, tarihsel süreçte farklı toplumsal yapılardaki aile/hane olgusu irdelenmekte ve son olarak da, kadının hane içindeki emeğine ilişkin olarak, Antalya ilinin Kepez ilçesinde yapılan saha araştırması bulguları sunulmaktadır. Saha araştırması emekçi sınıfa mensup hanelerdeki kadın emeğini konu almaktadır. Bu kapsamda, evde çalışan 10 kadınla/ev hanımıyla yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak yüzyüze derinlemesine görüşme tekniği ile veri toplanmıştır. Araştırma bulguları, kadınların hakim ekonomik yapı ve ataerkilliğin çevrelediği bir ekonomik duruma ve sosyal konuma hapsolmuş olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kadın Emeği, Hane İçi Kadın Emeği.

SUMMARY

INVISIBLE FACE OF FEMALE LABOUR: HOUSEWORK

There is a vast literature focusing on different dimensions of the issues related to gender. In the past the unequal status of women in social structure was viewed as an inevitable result of their sex (biological determinism), but later on, especially starting with the feminist theories, it was linked to social, political, economic and cultural factors (gender). However, as known well, departing from gender perspective feminist theories are already separated into different camps. The discussions on gender-related issues have relatively recently been included the gender division of labour within the household. Female labour is mainly tackled as a form of unpaid labour. It should be added on the agenda that there are some other aspects of female labour within the household. In this context, this study aims at contributing the literature on the female labour within the household. First from a historical perspective the theories handling the status of women are summarized in general and then the perspective of this study is revealed among them. Next the structure of families/households is examined during historical process. Last the research findings gathered in a fieldwork carried out in Kepez district in Antalya are presented. The fieldwork focuses on the female labour within the working class families/households. During the fieldwork 10 women/housewives are interviewed with face to face to get a deep understanding of the fact by using semi-structured questionnaire. The findings show that the housewives are under pressure of dominant socio-economic structure and patriarchal social environment.

Keywords: Gender, Female Labour, Housework.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının konusu hane içi kadın emeğidir. Konu başlığından da anlaşılacağı üzere, kadın emeğinin hane içine nasıl çekildiği ve hane içerisinde nasıl şekillendiği, aile birlikteliğinin kurulmasında ve devamında kadının yeri ve sorumlulukları üzerinden ifade edilmektedir.

Ev kadınlarının harcadıkları emeğin hane içi işlerle ve sorumluluklarla sınırlı olmadığı, kadınların hane dışı işlerle de kimi zaman ya da sürekli olarak ilgilenmek durumunda oldukları yaşamları içerisinde, harcadıkları bu emeğin boyutlarının görünür kılınması hedeftir. Kadınların yalnızca hanede yaşayan bireylerden ve kendilerinden sorumlu olmamaları, toplumun bir parçası olmaları nedeniyle toplumun kadınlardan beklediği sorumluluklar, toplumsal yeniden üretim ve ekonomik zincir içerisinde kadınların haneye sağladığı katkıların üzerinde durulmaktadır.

Kapitalist topluma geçişle birlikte özellikle de Avrupa'nın muhtelif kesimlerinde yükselen özgürleşme hareketleri bir takım düşünürleri de etkilemiş olup, ilk kez düşüncelerini kadın perspektifinden ortaya koyan ve yüksek sesle ifade eden düşünce akımlarına olanak sağlamıştır. Bu çalışma içerisinde her ne kadar kapitalist toplumdan öncesi dönemler de anlatılıyor olsa da tezin temel ilgisi kapitalist toplum ve bu toplumsal yapıda aile, aile içerisinde kadın emeği ve erkek faktörünün şekillenmesidir. Emeğin yalnızca fiziksel emekten ve ücretli emekten ibaret olmadığı, bunun yanında görünmeyen ve ölçülemeyen bir emek şeklinin de olduğu kadının hane içi emeği üzerinden anlatılmaktadır. Kadının hane içerisindeki emeğinin görünen olmayışı ve kadınların harcadığı duygusal emeğin geri planda kalması nedeniyle yeni tartışmalara ve çalışmalara ihtiyaç vardır.

Tuğba ULU

Antalya, 2018

GİRİŞ

Kapitalizmin hakim olduğu toplumlarda ekonomik etkenler başta olmak üzere sosyal, siyasal ve diğerk pek çok neden sınıflara/sınıflı toplum yapılarına neden olmaktadır. Sınıflı toplumlarda ise ortaya çıkan uçurum, toplumsal anlamda da kutuplaşmalara ve gelir eşitsizliklerine neden olmaktadır. Kutuplaşmış toplumlarda ise en büyük sorun toplumun içinde var olmasına karşın görmezden gelinen dezavantajlı gruplardır. Bu dezavantajlı grupların başında da kadınlar gelmektedir. Kutuplaşmış toplumlarda alt ve orta gelir seviyesinde yaşamını sürdüren kadınlar toplumsal anlamda pek çok imkandan yararlanamamalarının yanında, hane içinde ya da aile içinde verdikleri duygusal ve fiziksel emeğin karşılığını da görememektedirler. Kadınlar, kapitalist üretim ilişkileri içerisinde emeğini kiralayarak çalışan eşlerinin ya da hanede bulunan diğerk erkeklerin arkasında görünmezliklerini sürdürmektedirler.

Modern liberal sistemin hakim olduğu toplumlarda insanlar, “kamusal alan ve özel alan” ayrımını yaşarlar. Kamusal alanda bulunmanın kendine has sorumluluk ve hakları olmakla birlikte, özel alanda yaşamının da kendine has hak ve sorumlulukları vardır. Ancak özel alanı kamusal alandan ayıran en önemli fark, insanların bireyselliklerini yaşayabilmeleri ve özgürlüklerini tanımlanmış bir sınırlılıkla yaşayabiliyor olmalarıdır. Kadınlar hane içinde özel alan sınırlılıklarını yaşamaları gerekirken, aynı kadınlar hane içinde yazılı olmayan pek çok kuralla yaşamaktadırlar. Bunun en büyük örneği, günlük ev işlerinin ve hayat akışlarının değişmemesidir. Her gün, mütemadiyen temizlik, yemek, çocuk bakımı, alışveriş gibi işleri yapan kadınlar yıllarca bu durumu sürdürmek zorundadırlar. Kadını bu zorunluluğa iten en büyük faktör ise, kadınların kendilerini gerçekleştirememiş olmalarıdır yani; bir eğitime sahip olmadan, bir meslek sahibi olmadan, gelir sahibi olmadan “ev hanımı” ya da “ev kadını” olmaları ve hayatlarını bu tanıma sıkıştırmalarıdır. Dolayısıyla kadınların hane içindeki somut emeklerinin “görünmeyen emeğe” dönüşmesi, kadınları yazgıcılığa, yetersizlik düşüncesine (fatalistik duruma) sevk etmektedir (Yaşar, 2007).

Kadınlar nerede olurlarsa olsunlar, hangi teknolojiye sahip olurlarsa olsunlar, onlardan ‘ev işlerini’ yapmaları beklenir –nihayet bu işi tanımlamaya başladık-. Bu işi, toprağı da sürsek, ailemizi de doyursak ya da ‘bizi özgürleştiren’ ücretli işe de girsek, sırtımızdan atamayız. Kadın hareketinin ‘kişisel olan politiktir’ şiarına rağmen, kadınların ücret almadan yerine getirdikleri ‘kişisel’ hizmetler, feminist tanımlarda genellikle ‘kişisel’ ve ‘özel’ olarak kaldı; kadınların ‘kişisel olarak tercih ettiğı’ işler olarak küçümsendi, düşük bilinç düzeyinin göstergesi sayıldı, ekonomik açıdan önemsiz ya da en iyi ihtimalle marjinal görüldü, sosyal açıdansa aşağılayıcı olduğı varsayıldı. Bu genellikle erkeklerin görüşüdür. Egemen sistemin görüşü de budur. Sağcılar ‘yuva’yı ve (erkeklerden ya da devletten) kendisi için hiçbir şey istemeyen azize anne fikrini yüceltirler. Böylece, ‘üretim noktası’nda ‘ekmeğini kazananları’ romantize eden solun hoşgördüğü kadınların oyunu toparlar. Aslında, dünyanın dört bir yanında ücretsiz

ev işi yapan kadınlar -ev kadınları- hor görülürler ve kadınlar bu işle özdeşleştirildiklerinden hepimiz şu veya bu ölçüde ‘aşağı’ olarak yaftalanırız (James, 2010: 299).

Kadınların toplum tarafından ev kadınlığına itilmesine karşın, ev kadınlarının toplumun alt kesiminde ya da aşağısında görülüyor olması, ev kadınlarının problemlerini daha da zorlaştırmaktadır. Kadının emeğinin ölçülemiyor olması ya da bunun için bir girişimin olmaması kadınları hane içerisinde hiçbir iş yapmayan ve erkeğe bağımlı birer “nesne” haline getirmektedir. Bu durum kadınlar için çocukluklarından beri romantize edilen/edilmiş kadınlığın ya da anneliğin olduğundan farklı bir çerçeveye oturtulduğunu göstermekte ve akıllarda soru işareti bırakmaktadır.

Bu araştırmanın nasıl ilgisi hane içi kadın emeğidir. Bu konuda yerel düzeyde bir literatür oluşmaya başlamışsa da henüz yeterli olduğu söylenemez. Literatürdeki belli başlı çalışmalara İkinci Bölümün son kısmındayla verilmektedir. Genel anlamda kadınların hane içerisinde yaptıkları işlerle ilgili herkesin bir fikri olmasına karşın ev kadınlarının kendi yaptıkları işlerle ilgili fikirleri ve ev kadınlarının hayatlarıyla ilgili anlatıları bu tez çalışmasını besleyen en önemli nokta olduğunu düşünmekteyim.

Bu tez çalışmasının temel amacı hane içi ücretsiz kadın emeği olgusuna ilişkin tartışmalara katılıp katkı yapabilmektir. Özellikle de geleneksel toplum yapılarında kadınların, sosyal hayattan ve iş hayatından daha uzak olduğunu ve devlet politikaları kanalıyla da kadınların ev hizmetlerine yani; ‘ev kadınlığına’ teşvik edildiği, bu konunun basit ve sıradan bir cinsiyet meselesi olmadığı, altında yatan esas nedenlerin ekonomik ve politik açıklamalara ve incelemelere gereksinim olduğunu ortaya koymaya çalışmaktır.

Bu çerçevede elde ettiğimiz tüm bu bilgiler ışığında tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde, ilk olarak toplumsal cinsiyet kuramlarına ilişkin bir tartışma yürütülmekte ve ardından da bu kuramların hane içi emek olgusuna bakışları ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

İkinci bölümde tezin ana konusu olan hane içi kadın emeği kapsamında hanenin yani ailenin, aile kavramının ortaya çıkış süreci ve kökeni araştırılmış ve ortaya konmuştur. Ailenin ortaya çıkış süreci ele alındığı için bu bölümde ayrıca evlilik türlerine de yer verilmiş olup, kadının modern toplum öncesindeki evliliklerde ya da ilişkilerde nasıl bir yere sahip olduğu da dönemlere ayrılarak anlatılmıştır. İkinci bölümün sonlarına gelindiğinde ise, günümüz hane yapısına ve evliliklere yer verilmiştir. Bu bölümde, son olarak, Türkiye’de hane içi emek tartışmalarına ilişkin literatürdeki belli başlı çalışmalar incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise hane içi ücretsiz kadın emeğini ortaya koyabilmek amacıyla yapılan saha çalışmasına yer verilmiştir. Burada, araştırmada kullanılan yöntem ile görüşme yapılan kadınların genel özelliklerine, evliliklerini nasıl ya da ne şekilde yaptıklarına, hane içerisinde günlük yaşantılarına, ev işlerine ve hane içerisinde harcadıkları emeğin yalnızca

karşılık bulamamış maddi bir boyutu olmadığına dair, elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CİNSTEN TOPLUMSAL CİNSİYETE

Yeryüzünde insan var olduğu tarihten bu yana süregelen doğa ve insan arasındaki ilişki, insanlar arasındaki ilişkinin artmasıyla doğru orantılı olarak şekillenmiştir. Bu şekil alma sürecinde ise önceleri doğanın kendi koşullarına uyum sağlamak zorunda olan insan, var olan yetilerinin ve aklının gelişimiyle birlikte doğayı kendi koşullarına uydurma ya da yaklaştırma çabası içine girmiştir. Bununla birlikte doğanın içinde var olan insan giderek ikiye ayrılmaya; ‘kadın’ ve ‘erkek’ olarak sınıflandırılmaya ve şekillendirilmeye başlanmıştır. Kadın ve erkeğin bedenlerine göre yaşama ayak uydurmaları, kendi içlerinde görev dağılımlarını ve ilişkilerini kadın ya da erkek olarak ayırmaları tarihsel süreç içerisinde karşımıza çıkan olgudur. Kadın ve erkeğin doğada yaşamlarını sürdürebilme ihtiyacı ile birlikte ortaya çıkan kadın ve erkek arasındaki iş bölümü, zamanla kadının bedeni ve kadının yetenekleri üzerinden şekil alır duruma gelmiştir. Tarihsel süreç içerisinde de kadının fiziksel ve zihinsel özellikleri üzerinden çeşitli kuramlar ve tartışmalar üretilmiştir. Bu yöndeki görüşlerin kökleri Antik Yunan’a kadar uzanmaktadır (Kaylı, 2014: 15).

Antik dönemden günümüze değin kadının sosyolojik kimliğinden öte, cinsel kimliği ve fiziksel özellikleri vurgulanmıştır. Bu nedenle de kadınlar toplumun gerisinde ve eril tahakkümün gölgesinde kalmışlardır. Kadına dair, kadının biyolojik varlığına ve toplumsal kimliğine dair tüm tartışmalar aslında eril kurgunun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadın tarihsel süreç içerisinde ikinci sınıf insan konumunda kalmış ya da obje olmanın dışına çıkamamıştır. Kadının varlığı üzerindeki tasvirler yalnızca doğurganlığıyla da kalmayarak, kadın aklının ve erkek aklının tartışılmasına, kıyaslanmasına kadar varmıştır. Kadınlığın simgesel olarak aklın dışında tutulduğu, kadınların esrarengiz ve varsayımsal varlıklar oldukları da yine Tanrıçalarla özdeşleştirilmiştir (Llyod, 1996: 22).

Toplumsal cinsiyet kuramlarıyla birlikte, kadının toplumsal konumunu onun cinsiyetine ya da zeka düzeyine bağlayan yaklaşımların ötesine geçilerek, gerçekçi çözümler yapılmaya başlanmıştır. Bu bölümde belli başlı feminist kuramların toplumsal cinsiyet olgusuna bakışına ilişkin bir tartışma içermekte ve bu tez çalışmasına dayanak oluşturacak perspektif belirlenmektedir.

1.1. Ataerkil Kadın Tanımına Karşı Feminist Kuramlar

1.1.1. Birinci Dalga Feminizm

Feminizm, 17. yüzyıl İngiltere'sinde tarihsel koşulların gerektirdiği üzere, bir orta sınıf düşüncesi olarak o sınıfın kadınları tarafından ortaya atılan bir kuramdır (Mitchell ve Oakley, 1992). 1792' de Wollstonecraft'ın 'A Vindication of the Rights of Woman' adlı eseriyle başlayan bu başkaldırı hareketi zaman içerisinde sosyoloji, felsefe, iktisat vd. bilimlerle de bütünleşerek günümüze değin gelmiştir. Bu dönem içerisinde karşımıza çıkan ilk feminist akım liberal feministlerdir. Feminist düşüncenin ilk dönemi kadının toplumsal cinsiyet tanımı içerisinde toplumsal cinsiyet tartışmasının ele alınmasının karşısında durmaktadır. Kadının biyolojik özelliklerinin toplumda ki yansımalarının, kadın bedenine ve kimliğine karşı yarattığı bakış açısını eleştirmektedir. Bu nedenle feminist düşünsel akımlar, biyolojik determinizm akımına karşı "toplumsal cinsiyet" kavramını ikame etmiştir (Taş, 2016).

İlk dönem feminist akımlar içerisinde verilebilecek en önemli akım liberal feminist akımdır. Liberal feministler ya da diğer feminist düşünürler, kadınların toplumun görünmeyen tarafında kalmasının önüne geçmek ve kadınların erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasını istemektedirler. Bu haklar temel insani yaşam haklarından yola çıkarak tanımlanacak olursa özetle; yaşam hakkı, vatandaşlık hakkı, oy verme hakkı, yönetimde yer alma hakkı, eğitimde fırsat eşitliğine kavuşma hakkı gibi en temel insani hakları kapsamaktadır. Kadınların bu anlamda verdikleri ciddi mücadeleler Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde ve Fransa İnsan Hakları Bildirgesi'nde netice vermiştir (Taş, 2016). Feminist düşüncenin gelişim seyri içinde bu ilk adım bugün için büyük bir anlam ifade etmiyor olsa da, hak ve özgürlüklerin erkek üzerinden biçimlendiği dönemler için büyük anlam taşımaktadır. Bu nedenle kadınların dünya üzerinde insan olarak varlıklarını kabul ettirmeleri anlamında ve feminizmin gelişimi anlamında en önemli adım olarak görülebilir.

Ancak yurttaşlık hakkına kavuşmuş olmaları kadınların sosyal hayatta ve kamusal hayatta tam anlamıyla özgürleşmesini sağlayamamıştır. Daha da önemlisi, özel alan ve kamusal alan ayrımı kadınlar için pek mümkün olamamıştır. Özel alan ile kamusal alanın net bir ayrımı yapıldığında; özel alan adından da anlaşılacağı üzere özel olanı yani, bireysel olanı ifade etmektedir. Özel alan aile bazında değerlendirildiğinde, hane de yaşayan bireylerin dış dünyaya karşı kurdukları ve sınırlılığı olan bir alanı teşkil etmektedir. Bireylerin yaşam alanlarında ki görev ve sorumlulukları ile özel alan dışında kalan yani, bireysel olmayan ve kamuya açık alanda olan görev sorumlulukları farklıdır. Ancak ev kadınlarının işlerinin yalnızca özel alanda kalmayarak kamusal alana taşması ve kadınların bireysel, özgür yaşam

sınırlarının ihlal edilmesi kadınlar için özel alan ile kamusal alan sorununu doğurmaktadır. Kadının üzerine yüklenen ve çoğu zaman içselleştirdiği kadınlık rollerinin sınırı yoktur. Evde, işte, sokakta kısacası her yerde kadınlık vazifesi devam etmektedir. Sürekli bir vazife bilinciyle yaşayan kadınlar da zaman içerisinde adeta birer üniformasız işçi ya da asker gibi olmaktadır. Bu benzetmenin kullanılma nedeni, kadınlara atfedilen rollerin ve görevlerin toplumu ve toplum kurallarını kurgulayan erkeklerce sürekli kontrol altında tutulması ya da tutulmak istenmesidir. Kadın, kendisine bebekliğinden beri dikte edilen her şeyi adeta bir emir eri ya da bir fabrika işçisi gibi yerine getirme zorunluluğu duymaktadır. Sürekli olarak etrafında yakını olsun ya da olmasın, tanışın ya da tanımasın onun hareketlerini kontrol eden bireyler her zaman var olur. İşte bu yüzden, kadınlar için aslında özel alan ya da kamusal alan ayrımı yoktur.

1.1.2. İkinci Dalga Feminizm

Feminist düşünce akımlarının ikinci döneminde feminist düşünürler; kadının yalnızca biyolojik bir figür olarak görülüyor olmasına ilk dönemden çok kopmamakla birlikte, özellikle kadın cinsi ve kadın cinselliği bağlamında yaklaşmışlardır. Bu dönemin düşünürleri konuyu antropolojik ve etnolojik temellere dayandırmaktadır. Bu görüş, kadın ve erkek arasındaki ayrımın kadının doğurganlığı üzerinden sürdürülmesini irdelemekte ve eleştirmektedir. İkinci dalga feministler içerisinde kuşkusuz en çok bilinen ve en önemli isimlerden biri de Simon De Beauvoir'dır. Beauvoir, ilk dönem feministlerden farklı olarak ortaya çıkan ikinci dalga feministler içerisinde kadının bedeniyle ve cinselliğiyle ilgili hakları üzerinde çalışmış ve kadın olmanın doğuştan gelen bir özellik olmadığı, kadınlığın toplum tarafından oluşturulan bir ikinci cins olduğu üzerinde sıkça durmuştur. Öyle ki kadınların bedenleri üzerinde uyguladığı pek çok şeyin aslında erkek ruhuna erebilmek için yapıldığını ve bu nedenle de modern tıbbın dahi 'eril tıp' haline geldiğini savunmaktadırlar. Kadının estetik ameliyatlarından, doğum kontrol yöntemlerine ve doğum şekillerine kadar eril tıbbın hükmettiğini savunurlar (Kaylı, 2014: 25-26). Simon De Beauvoir, erkek egemenliğinin kadın bedeni üzerinde yarattığı baskının daha farklı ve daha acı sonuçlara neden olabileceğini bir zamanlar Avrupa'da da yasak olan kürtaj ve doğum kontrol yöntemleri ile ilgili olarak anlatmıştır. Kürtaj yasağının ya da doğum kontrol yöntemlerinin devlet eliyle sınırlandırılmasının yalnızca kadınların özgürlüklerine ket vurmadığını, aynı zamanda bu durumun kadınlar ve toplumlar açısından pek çok olumsuzluğa neden olduğunu ifade etmektedir (Beauvoir, 1993: 111-167).

Liberal ekonomik sistem de ve kapitalist sistemle birlikte ortaya çıkan modernizm, tam da ikinci dalga feministlerin kadın bedeninin cinselleştirilmesi ve objeleştirilmesi üzerine bir takım savlar barındırmaktadır. Bu nedenlekadınlara mükemmelliği vaat eden modernizm ya da modernite kavramı sanıldığı gibi kadını özgürleştiren bir kavram değildir. Kadınları bir ve benzer objeler gibi toplum önüne çıkaran modernizm aslında “kadınsılığı” vurgulamaktadır. Feminist kuramcılarının ve kadın örgütlerinin şiddetle karşısında durdukları kadının ‘cinsel obje’ haline getirilmesi ve erkek toplumuna sunulmasının altında yatan asıl düşünce, kadını kendi akli ve bedeni üzerinde hakimiyet ve söz hakkı olmayan ‘amorf nesnelere’ dönüştürmeye yöneliktir. Fatmagül Berktaş’a göre, “modernleşme, ulusu bir erkek kardeşlik” olarak kurgular (Berktaş, 2006: 154). Bu kurgu erkeklerin toplumda kadından önce birey olarak kabul görmelerine yani; toplumun merkezinde, özne haline gelmelerine neden olmaktadır. Erkeklerin bu egemenliği ise nesiller boyu devam ederek, adeta babadan oğula geçiş sistemi haline gelmektedir.

Toplumda erkeğe bakış açısı ve erkeğin toplumdaki temel rolü üzerine Simon De Beauvoir şunları ifade etmektedir: “Toplumsal açıdan, erkek özerk ve bütün bir varlıktır; her şeyden önce üretici sayılmakta, varoluşu, topluluğa yaptığı işle doğrulanmaktadır...” (Beauvoir, 1993: 12). Bu görüşle ilgili J. Scott; feminist düşünce tarihi içerisinde 19. yüzyılın ortalarında yer almıştır ve feminizme ‘toplumsal cinsiyet’ odaklı olarak bakmaktadır. Scott, toplumsal cinsiyete karşı tutumunu ve kadınların bu cinsiyetçi tutumdan kurtulabilmesine dair görüşlerini belli bir çerçeveye oturtmuştur. Scott’a göre toplumsal cinsiyetin kavramsal olarak karşılığı ise ilk olarak; kadınlık ve karanlık, arınma ve kirlilik, masumiyet ve yozlaşma karşıtlıkları, ikincisi; simgesel kalıplar ve bu kalıpların kamusal alanda düzenlenmesi (eğitimde, siyasette, yasalarda), üçüncüsü; aile temelli toplumsal cinsiyet kalıbıdır (Scott, 2007: 38).

Kadın bedeni ve cinselliğine karşı eril bakış açısını ele alan bir başka feminist kuram radikal feministlere aittir. Radikal feminist akım 1960’larda Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmıştır. Radikal feministlere göre kadınların sorunlarının kaynağında ataerkil zihniyet yatmaktadır. Kadınların cinsel kimliğinden ve bu kimliğin özgürleşmesi gerektiğinden yola çıkan radikal feministler, kadınların bedenleri üzerinde erkeklerin karar alma mekanizmasına sahip olmalarına karşı çıkmışlardır. Kadınların bedenleri ile ilgili her türlü kararı kendilerinin vermeleri gerektiğini ve bu nedenle kadınların cinsellik, doğum, kürtaj gibi hallerde özgür olmaları gerektiğini savunmaktadırlar. Ataerkil sistem içerisinde kadınların geride bırakılmak istendiğine ve bu yolla erkek egemen bir toplum ya da alan yaratıldığına dikkat çekmektedirler. Bu nedenle radikal feministlerin en büyük amaçları

kadınlar üzerindeki erkek egemenliğinin kalkmasıdır. Erkeklerin kadınların bedenleri üzerinden geliştirdikleri söylemlerin ve uygulamaların, kadınlar üzerinde bir ‘şiddet ideolojisi’ yarattığına dikkat çekmektedirler (Ecevit vd., 2011: 14). Bu nedenle kadınların bedenleri ve cinsellikleri üzerinden ortaya konan her söylem, kadını erkeğin gölgesinde bırakacak ve erkeklerle eşit haklara sahip olmaktan yoksun bırakacaktır.

Radikal feministlerden önemli bir isim olan Shulamith Firestone; kadınlar üzerinde yaratılan baskının kadınları erkeklere karşı borç ödeme sorumluluğu ve duygusu içerisinde bıraktığını, bu nedenle kadınların çocuk doğurup, ev işleri yaparak ve erkeğin cinsel ihtiyaçlarını karşılayarak erkeğe olan borcunu ödemeye çalıştığını ifade etmektedir (Firestone, 1993: 52). Radikal feminizmin öncülerinden biri de Kate Millett’dir. Millett’de Firestone’nun söylemine benzer ifadeler kullanarak ataerkil sistemi ve onun aygıtlarını şöyle eleştirmektedir; Kate Millett (1987: 60), ataerkil düzenin temel kurumunun aile olduğunu ve bu nedenle ailenin toplumun hem bağlantı noktası olduğunu hem de aynası olduğunu savunarak ataerkil düzen için şunları söyler:

Ataerkil düzen (yaptırımları sınıflara göre değişen ve karşılıklı standarttan beklenen işlevlere göre gelişen) bu sürekli ve evrensel yasaklamalar yoluyla, hem çocuğun hem de ananın durumlarının öncelikle ya da uç noktada erkeğe bağımlı olduğunu belirler (Millett, 1987: 64).

Radikal feminizmin odak noktasının ataerkil sistem olması bu görüşün yalnızca kadın sorunları nedeniyle erkekleri ya da toplumda ki tüm erkekleri sorumlu tuttuğu anlamına gelmemektedir. Ataerkil sistemin içerisinde ekonomik, sosyolojik, psikolojik, politik pek çok etken bulunmaktadır. Dolayısıyla radikallerin savı bu anlamda ataerkil sistem içerisinde kadın bedeni, kadın emeği, kadın kimliği üzerinde baskı aracı kullanabilen tüm erklerin ortadan kalkması gerektiği üzerinedir.

Feminist hareket için daha geniş çalışmaların yapılmaya başlanması ise 1970’lerde sonra olmuştur. Bu dönemden sonra artık feminist tartışmaların içine yapısalcı görüş ve psikanalist kuram da yerleşmeye başlamıştır. Bu noktada karşımıza çıkan önemli isimler; S. Freud, J. Kristeva, L. Irigaray gibi düşünürlerdir. Bu düşünürlere yönelik, özellikle de psikanaliz kuram ekseninde Freud’a yönelik eleştiriler gelişmiştir. Shulamith Firestone (1993: 52), kadın cinsi ve erkek cinsi ile ilgili olarak Freud’un Oidipus Kompleksi ve bu bağlamda geliştirdiği kuramı, kadın üzerinde ataerkil gücü beslediğini savunarak; ataerkil aile yapısının eşitsizliği meşrulaştırdığını savunur. Freud’un kuramından hareketle eleştiri odağı kadınların cinsel özelliklerinin ataerkil sistem içerisinde evrilmesi ve şekillenmesine neden olduğu için, kadını insanlığından önce erkeğe ait bir nesne ve aile içinde de cinsel bir figür

haline getirmekte ve bu nedenle Freud'un psikanaliz kuramı içinde yer alan görüşü feminist harekete tezatlık barındırmaktadır.

Yapısalcı kuram, psikanaliz kuram gibi feminizm içerisinde daha geniş ve farklı bakış açılarının bulunmasının yanında kadına ve kadın kimliğine bakış açısında en önemli unsurlardan biri olarak görülebilecek kuramlardan biri de dil kuramıdır. Dil kuramı bir anlamda toplum zihnini ve bilincini analiz etmekte ve ortaya koymaktadır. Bu anlamda geleneksel, dini, toplumsal yaşayış içerisinde kadın ve erkek kimliği ile ilgili karşımıza çıkan söylemlerin haritasını çizmektedir. Dil kuramının, feminist görüşlerin ve çalışmaların anlam kazanmasında büyük önem taşıdığı söylenebilir. Dilin bu denli önemli olmasının nedeni, ataerkil sistemin kadınlar üzerinde yarattığı en önemli baskı araçlarından birinin de dil olmasından kaynaklanmaktadır.

Dil aracılığı ile kadın ve erkeğe yönelik ayrımlar, cinsiyet rollerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Erkek olarak dünyaya gelmenin bir şans ya da lütuf olduğu düşüncesinin hakim olduğu bütün kültür yapılarında ya da toplum yapılarında algı, kadına karşı cinsiyetinden ötürü şansızlık şeklinde geri dönmüştür. Ataerkil sistemde erkeğin varlığının algılanış şekli bizlere, söylemlerin basit birer eylem olmadığını göstermektedir. Zihin, düşünce ve dil arasında şüphesiz kopmaz bir bağ bulunmaktadır. Bu bağ zihin-dil sürecinde de yalnızca benlikte yer alan düşüncelerin değil; çevresel faktörlerle benliğe işlenmiş olan kabullerin de dile dönüşme sürecidir. Bu zihin ve dil sürecini pek çok açıdan ele alan Lacan için Madan Sarup şu ifadeleri kullanmıştır: “Nitekim Lacan’ın kuramı da bir yanda birey ve toplum sorununa öbür yandan da benliğin toplumsal ve dilsel inşasına ilişkin bir düşünme yolu önermekteydi” (Sarup, 2001: 16). Lacan’ın dil ve toplum arasındaki süreci bağlantılı olarak görmesindeki neden, düşüncelerin dile aktarımından önce zihinsel bir süreçten geçerek işlevsel bir hal almasıdır. Öyle anlaşıyor ki Lacan, dil ve toplum arasındaki bağı ortaya koyarken, dile aktarılan sözcüklerin zihinsel süreçlerinde de toplumsal etkilerin varlığını irdelemekteydi. Bu nedenle kadın ve erkeğin toplumsal bir varlık oluşunun yanı sıra, toplumun kadına ve erkeğe yüklediği imgeler kadın ve erkeğin keskin bir biçimde, dille somutlaşan bir şekilde, birbirlerinden ayrıştırılmalarına neden olmaktadır.

Kadının toplumdaki yerinin belirlenmesinde ve toplumda birey olarak kabul görmesinde en önemli etkenlerden biri olarak gördüğüm kadına yönelik ‘dil’sel işaret ve imgeler, ataerkil sistem içerisinde eril tahakkümün önemli bir boyutunu teşkil etmektedir. Eril dilin eril iktidarla birleşmesiyle birlikte kadın ve kadına yönelik kavramlar daha sistematik bir hal almıştır. Kız çocukları için bebekliklerinden itibaren başlayan kadınlığa hazırlık sürecinde toplumsal yapı, gerek kültürel, gerek, sosyal gerek dini söylemlerle toplumda kadınlara karşı

pek çok uyararı geliştirmiştir. Amaç ise; bugünün çocuğunu geleceğin mükemmel kadını ve annesi yapabilmektir.

Toplumun kadınlar üzerinde baskı aracı olarak kullandığı dil bireylerden çok toplumun dilidir, toplumun benliğidir. Geleneksel normlara dayalı söylemler nesilden nesile aktarılmaktadır. Oyuncaklarda ve oyunlarda dahi kız ve erkek çocuk olarak yapılan ayırımı, bu iki kutbun istenilen şekilde olgunlaşmasına yöneliktir. Erkek çocuklara gücünü ispat etmesi ve her zaman güçlü olması gerektiği öğretilirken oyuncaklardan da büyük destek alınmaktadır. Toplumlarda hakim olan görüş, erkeğin gücün kaynağı olduğu ve kadının erkekten var olduğu yönündedir. Dolayısıyla güçlü olan gücünü de somut olarak karşı tarafa, yani dişil karaktere ispat etmelidir. Kız çocuklar için tasarlanan oyuncaklar ise gelecekteki kadın kimliğinin nasıl olması gerektiğini empoze etmeye yöneliktir. İyi bir anne, iyi bir eş, güzel bir kadın ve dahası. Bu nedenle kız çocuklara oyuncaklar ya da son derece güzel ölçülerle, adeta insan ötesi olarak tasarlanmış ‘Barbie Bebek’ler, oyuncak mutfak eşyaları, oyuncak temizlik eşyaları verilir. Böylece eril zihinlere hizmet edebilecek, onların gözüne hoş gelecek ‘metalaşmış ya da objeleşmiş’ dişil karakterler, kişilikler yaratılır. Simon De Beauvoir bu durumu şöyle anlatır:

İnsan kadın doğmaz: sonradan olur. Kadının toplum içindeki durumunu biyolojik, ruhsal, ve ekonomik ölçütlerle görünür kılan bir yazgı yoktur. Erkek ve kadın arasındaki farkı yaratan uygarlığın oluşturucularıdır. Erkek ve kız çocuk aynı biyolojik gelişim süreçlerinden geçerek bedenlerini keşfederler. Fakat toplumsal yaşama bu aynılık, aynı şekilde yansımaz. Kız çocuğunun yaşamına, daha doğar doğmaz eril söylemin erkek üstünlüğü “zorbaca” fısıldanmaya başlanır. Kıyafetleri, ilgileri, oyunları, ayrı biçimlendirilir. Kız çocuğuna “öpücük” gibi yumuşacık, sevimli cici bici giysiler giydirilir, ağlamaları sızlanmaları hoşgörüyü karşılanır. Erkek çocuğunun kıyafetleri babanın kıyafetlerinin minyatür halidir, saçları kısacık kesilerek, ağlamasına daha az tolerans gösterilir. Erkek çocuğunun cinsel organına, kız çocuğunun aksine saygı ve sevecenlikle yaklaşılr (Beauvoir, 1970: 263).

Böylece yetiştirilen çocuklarla ilgili ilk ‘verim’ ergenlikle birlikte toplum tarafından alınmaya başlar. Artık erkek çocuk adam olma yoluna girmiştir, kız çocuk ise kadınlığa geçeceği zamanı beklemektedir. Tek ve büyük bir farkla! Erkek çocuk bu süreci büyük bir gururla geçirirken, kızlar için işler artık daha da zor hale gelmeye başlamıştır. Kızlar ise yalnızca O’nu arzu eden erkeğe teslim etmek üzere bedenlerini korumak zorundadırlar.

Toplum, erkeğin cinsel deneyimini onun gelişimin doğal gereği sayarken, kadının benzer deneyimine korkunç bir musibet, namusunu ve bir insanda bulunan bütün iyi, güzel faziletleri kaybetmesi gözüyle

bakar... Masumiyet kisvesiyle genç insanları cinsel konularda tam bir cehalet halinde bırakır (Goldman, 1997: 62).

Feminist düşünürler içerisinde anarşist kimliği ile öne çıkan Goldman'ın da ifade ettiği gibi, kadın olmanın verdiği ağırlığın sınırı ve ülkesi yoktur. Kadın kimi yerlerde gelenek kisvesiyle, kimi yerlerde din, kimi yerlerde de anneliğin vereceği sonsuz gurur kisvesiyle eril bedenin gerisinde bırakılmıştır. İnanç üzerinden kadını baskı altına alarak kutsal kitaplara atıflar yapanlar cennetten kovulma hikayesine; gelenek üzerinden yapanlar, erkeğin toplumun temeli olduğu görüşüne; annelik üzerinden yapanlar ise, dünyaya bir çocuk getirmenin ne büyük bir hikmet olup, bunu Tanrı'nın kadınlara bahsettiği bir lütuf olduğu kabulüne dayanmaktadır. Kadınlar ise yaşamlarına devam ederken bilerek ya da bilmeyerek bu kabulleri içselleştirmişlerdir.

Üretim sürecinde erkekler kadar kadınların da yer alması, bu süreç içerisinde de cinsiyet eşitsizliğine maruz bırakılmaları ve kadının toplumsal yaşayışta uğradığı diğer eşitsizliklere karşı ortaya çıkan başka bir görüş ise sosyalist feministlere ait görüştür. Bu görüş isminden de anlaşılacağı üzere sol düşünceye yaslanmaktadır (Kaylı, 2014). Sosyalist feministler özellikle hane içi kadın emeğinin meta değeri olup olmadığı konusunda çalışmalar ve tartışmalar yapmışlardır. Ancak sosyalist görüş ile Marxizm arasında kuramsal olarak aynılıklar ya da benzerlikler olmasına karşın; feminizme yönelik bakış açılarında bu iki yaklaşım birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Sosyalist feministlerin marxist feministlere yönelik eleştirileri ise; Marxist görüş içerisinde kadınlara ve kadın haklarına yeterince yer verilmediği yönündedir. Emeğin yalnızca erkek işçiler açısından değerlendirildiğini, kadın işçilerin ya da kadın çalışanların işyerlerinde uğradıkları haksızlıkların Marxistlerce yeterince ele alınmadığını ve kadın haklarının da yine bu perspektifte savunulmadığını sosyalist feministler eleştirmektedirler. Ancak sosyalist feministlerin bu eleştirisine karşın söylenebilecek en önemli nokta; Marx'ın düşünce sistemi içerisinde kadın-erkek ayrımının yer almadığı yönünde olmalıdır. Marxist düşüncenin temelinde var olan konular; mülkiyet hakkı ve sınıf mücadelesidir. Marx ve Marxistlerin asıl çabası, toplumsal eşitsizliğe dayanan sınıf çatışmasıdır (Burns, 1968). Bu anlamda da sosyalist feministlerin Marxizm'e yönelik eleştirilerinin altı doldurulamamaktadır. Öyle ki Engels kadınlar ve eşleri arasındaki ilişkiyi şöyle ifade eder: "Erkek burjuvazidir ve karısı proletaryayı temsil eder." (Engels, 1884'ten akt. Donovan, 2005: 129).

Sosyalist feministlerin kadınların uğradığı eşitsizliğin temeli olarak yalnızca ekonomik faktörleri öncül kabul ederek, kadının biyolojik farklılıkları nedeniyle eşitsizliğe uğradığı görüşü fiziksel özelliklere dayalı cinsiyet ayrımı fikrini yeterince desteklememektedir.

Sosyalist feministlerin üzerinde durduğu bir diğer konu ise; yabancılaşmadır. Ancak buradaki yabancılaşma işçilerin işlerine yabancılaşması değil; kadınların kendilerine yüklenen roller nedeniyle bedenlerine, ruhlarına, duygularına yabancılaşmalarıdır(Jaggar, 1983: 131-132).Bu ‘yabancılaşma’ tanımı da bizlere bir anlamda bugün ki ‘duygusal emek’ kavramını hatırlatmaktadır. Sosyalist feministlere yönelik yapılan eleştirilerden öte, yabancılaşma kavramını kadın emeği perspektifinde tanımlamaları sosyalist feminizmin, kadın emeği üzerinde ki öngörüsü olarak da kabul edilebilir.

1.1.3. Üçüncü Dalga Feminizm

1900’lü yıllarda hızla meydana gelen tarihi, sosyolojik ve ekonomik olaylar bireylerin yaşamlarını şüphe yok ki değiştirmiş ve etkilemiştir.Dolayısıyla, 19. asırda geçerli olan kabuller ve yaşam biçimleri de hızlı ama etkili bir değişimin içerisine girmiştir. Bu değişimlerden pek çok akım gibi feminizm de etkilenmiş ve zamanın yarattığı şartlar doğrultusunda yeni perspektiflere ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle 1990’lı yılların başında gelişen üçüncü dalga feminizm, ilk dalga ve ikinci dalga feminist düşünürlerden farklı olarak kadının toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmasının ötesinde, kadına toplumda ya da özel yaşamında biçilmiş olan rollere ve kadının toplum içerisinde ki yerine daha geniş bir kapsamda bakmaktadır. Bu kapsam kadın sorununun ele alınırken etnik köken, dini köken, gelenekler gibi çok daha geniş kapsamlı bir bakış açısı sağlayan sosyolojik bir perspektif geliştirmektedir. Bu nedenle üçüncü dalga feminizm, feminist akımın odak noktasını ve hedeflerini büyütmektedir. Feminizmin üçüncü dalgasında artık kadın bedeni ve kimliği tartışmalarının ötesine gidildiğinden, kadın cinsi ve toplumsal olarak yaratılan kadın kimliği üzerine kadınlara dayatılan yaşam şekli ve emek biçimleri tartışılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla kadını cinsel temelli ele alarak, kadınlar üzerinde eril tahakkümün boy vermesine neden olan ya da olabilecek görüşler de bu eleştirilerin hedefinde yer almaktadır(Taş, 2016).

Üçüncü dalga feminizmin 1990’dan sonra gelişmesi kadın emeğinin yalnızca ev kadınlığı ekseninde değil, ev içerisinde ücret karşılığı yapılan işlerin yoğunlaşması, ev dışında kadınların emek sürecine dahil olmaları halinde iş yaşamında yaşadıkları zorlukların ele alınması ve eleştirilmesi (mobbing, taciz, erkeklerden daha düşük ücretle çalıştırılma, iş güvencesi olmaksızın çalıştırılma, evlenme ya da doğum halinde işten çıkarılma, çocuk sahibi olan çalışan kadınların işe alınmaması ya da işten çıkarılması gibi) üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Yukarıda feminist kuramın kısa bir tarihi ve bu tarihi akış içerisinde feminist kuramı şekillendiren bazı feminist görüşlere yer verilmiştir. Feminist akımın başlangıcından bugüne

değin ele alınma nedeni, toplumsal kadın hareketinin ortaya çıkış nedenlerini ve bu çalışmanın da esas konusu olan “hane içi kadın emeği”ni feminist kuram çerçevesinde ele alabilmektir. Feminist yaklaşımlar içerisinde bu tez çalışmasında ele alınan sorun bağlamındaradikal feminist çizgi görece daha uygun bir kuramsal zemin sunmaktadır. Bununla birlikte, kadının toplumsal konumuna ilişkin meseleler kadının sınıfsal konumundan ayrı da düşünülemez. Bu açıdan yeri geldiğinde sınıfsal perspektife yaslanan tartışma ve çözümlemelere de yer verilmektedir. Daha önce ki sayfalarda farklı feminist görüşlere de yer verilmektedir. Radikal feminizmin bu çalışma bağlamında ve feminist kuram bağlamında öne çıkarılmasının nedeni; yukarıda ki açıklamaların yanında, hane içi kadın emeği sorununu yalnızca üretim ilişkileri ya da meta-emek birleşiminde karşılığı tanımlanamayan ve ödenmeyen bir emek olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Tez çalışması içerisinde hane içi kadın emeği mümkün olduğunca her yönüyle ele alınmış, kadın kimliği ve kadın emeğinin (duygusal ve fiziksel emek) ataerkil sistem tarafından yok sayıldığı kabulünden hareketle çok yönlü bir bakış açısına ulaşılmıştır. Bu nedenle de radikal feminist kuramın hane içi kadın emeğini açıklama kolaylığı sağladığı düşünülmektedir.

1.2. Feminist Kuramın Hane İçi Kadın Emeği Olgusuna Bakışı

Kadınların çağlar boyunca tartışıl原因 varlığını, sağlıklı ve meşru bir alana yerleştirebilmek adına verilen tüm çabalar, kadınları yine eril zihniyetin çizdiği kalıpların içerisine hapsedmiştir. Kadınların erkek toplumunda bir yer edinebilmeleri için yine eril toplumun devamına hizmet edebileceği, sınırları belirli toplumsal mekanlar belirlenmiştir. Bunların en başında ise, kapitalist toplumun en önemli birikim kurumu olan “aile” gelmektedir. Kadının içine yerleştirildiği bu mekana kendini ait hissetmesi için, eş olabilmenin ve anne olabilmenin faziletlerinin aşılması eril toplumun en önemli vazifesi olmuştur. Şu ana kadar bahsettiğim tüm feminist kuramlar aslında temelde yatan bu düşünceyle mücadele etmek üzere yola çıkmıştır.

Hane içi kadın emeğinin ya da diğer ifadeyle ‘ev kadınlığı’nın geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Buna karşın, kadının hane içi emeğinin bedelinin ve boyutlarının tartışılması ikinci dalga feministlerce başlatılmıştır. İkinci dalga feministlerin 1970’lerin başlarında tartışmaya başladıkları konu; karşılıksız ev emeği olmuştur. Bu yıllar da özellikle de kadın emeğinin maddi bir karşılığının olup olmadığı sosyalist feministlerce derinlemesine incelenmiş ve tartışılmıştır. Bununla birlikte Savran’ın da ifadesiyle; bu konu üzerinde somut talepler yöneltmek ve politikalar yaratmak oldukça zorlanılan alanlardan birisidir. Bu nedenle kimi görüşler Marxist bir yaklaşımla ev işlerinin kolektif bir şekilde yapılması gerektiğini

ifade etmektedirler. Ancak bu durum mümkün değildir. Yani, ev içerisinde yapılan temizlik, yemek, çamaşır, bulaşık gibi pek çok işin toplumsallaştırılması olanaksızdır. Bu çerçevede ev kadınlarının emeklerine yönelik somut girişimlerde bulunmak bir yana; kadınların hane içerisinde, sabahdan akşama kadar, durmaksızın ve karşılıksız olarak yaptıkları işlerin ekonomik değeri dahi net olarak bilinmemektedir (Acar Savran, 2004: 15-16).

Tüm bu gerekçelere dayanarak, kadınların ev içerisinde, ev dışında, toplum içinde ve ekonomik sistem içerisinde bulundukları noktanın ‘eril tahakküm’ sonucu olduğu savı feminist kuramcılar tarafından ortaya konmuştur. Dolayısıyla kadınların ev içerisinde ya da ev dışında, nerede olurlarsa olsunlar yaşadıkları sorunların olması tahakkümün erkek elinden ya da eril zihniyetten kaynaklandığını göstermektedir. Kadınların tüm bu ataerkil sistem içerisinde eşit yurttaşlık haklarına sahip olabilmeleri, erkeklerle aynı şartlarda yaşayabilmeleri beraberinde daha rasyonel ve daha insani bir alan ayrımını sağlayacaktır.

Bu görüşle ilgili Connell, “hegemonik erkeklik” ve “ön plana çıkarılmış kadınlık” olarak erkek iktidarının meşrulaştırıldığının ve erkeklerin iktidarını pekiştirmek üzere oluşturulduğunun altını çizer (Connell, 1998: 183). Eril iktidarın erkeğin kadın üzerindeki güç aracı olarak kullanılması konusunda Foucault (2014: 55), “iktidar yalnızca bireyler arasındaki bir tür ilişkidir” der ve devamında bu ilişkiyi belirleyen iktidarın artık günümüzde “biyo-iktidar” olarak karşımıza çıktığını, bu iktidar şeklinin ise bedenler üzerinden oluşup, devam ettiğini savunmaktadır (Foucault, 2003: 103). Burada iktidarın kim tarafından ve kime karşı uygulanacağını, siyasi iktidarın tüm gücünü ve erklerini kadın bedeni üzerinde kullandığını anlatır.

İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan gıda maddelerinin üretiminde hiç şüphe yok ki en verimli kurum ailedir. Ailede üretim sürecinin daha en başından itibaren emeğini ortaya koyan kişi ise; kadındır. Kadın emeği, gerek toplumsal yeniden üretim sürecinin, gerek hane içi üretim sürecinin en önemli unsurudur. Ancak kadın, hem üreten hem de üretilen konumundadır. Kadınların anneliğe, eşliğe, arkadaşlığa karşı görevleri ve mesai saatleri tanımlanmamış olmasına karşın son derece zorlayıcıdır.

Kadınlara yüklenen görevlerin ağırlığı yalnızca ailede ki erkeklerden ya da çevrede ki erkeklerden gelmemektedir. Burada ataerkil sistem ve iktidar erkleri kadın emeğini sürekli üretim sürecinin bir parçası haline getirmektedir. Bu nedenle, İktidarda olan sınıfın ya da hakim zihniyetin en önemli amacı, kendi maddesel güçlerini arttırırken iktidarlarını da koruyabilmektir. Egemen sınıfın hegemonyası altında olan sınıf ise, kendi ihtiyacı olan geçimlik üretimini sağlamanın yanında, egemen sınıfa üretim ilişkileri içerisinde hizmet etmiştir. Bu durum da sınıfsal tahakküm ortaya çıkmıştır. Bir tarafta üreten ama ürettiğinin

yalnızca bir kısmına karın tokluğuna razı olan kesim varken, diğer yanda ise üretmediği halde tüketen ve giderek büyüyen, hantallaşan bir kesim bulunmaktadır.

Yüzyıllardır iktidarın, iktidar sınıflarının en önemli aracı da, amacı da insan faktörüdür. Dolayısıyla insan faktörünün ele alınıp, işlenmesi kısa vadede zor gibi görünse de, uzun vadede büyük verim sağlayacaktır. Buradan kadın konusuna gelecek olursak, işte bu insan faktörünü dünyaya getirecek olan da, onu işleyecek olan da kadındır. Kadın, aile içi emeğinin yanı sıra, aile bireylerinin üretimde yer alabilmesi için gerekli olan tüm ihtiyaçları karşılamakla sorumludur.

Vatanı bir kadın bedeni olarak temsil eden bu söylem, erkek kardeşlerden kurulu olan ulusta, erkeklerin birliğini ve dayanışmasını temel alan bir ulusal kimlik inşa eder. Aynı zamanda, eski statü toplumundan yeni sözleşme toplumuna geçişin bir ifadesi olan ulus-devletin projesi, kadınlara atfedilen geleneksel rollerin modern biçimler altında sürdürülmesini sağlamaktadır. Artık kadınlar için doğru olan davranış kalıplarını belirleyen din ya da gelenek değil, ulus devletin kendisidir. Bu nedenle ulus-devletin kadınların hayatını düzenleyen projeleri, devlete bağlılığın ve resmi ideolojinin önemli bir bileşeni haline gelir (Berktaş, 2006: 154).

Tüm bunlardan hareketle ilkel toplum sonrasındaki bütün toplumların temel unsurlarının ataerki ve üretim-bölüşüm ilişkilerinden geldiğini düşünmek yanlış olmaz. Kadın sorununu ele alırken de mekânsal olarak bir yerden başlanması gerekiyorsa, burası ailenin yaşadığı ev ya da çevresi olmalıdır. Kadına benimsetilen tüm roller bu anlamda, kadının var olan ve ölçülemeyecek olan emeğini görünmez kılmaktadır. Bu durum, kadını aile içerisinde ve toplum içerisinde daha da geriye doğru itmektedir. Kadının toplumdan pek çok anlamda soyutlanmasında kılıf olarak kullanılan, “kutsal değerler” ve “namus” kisvesi aslında erkeklere uygulanamayan tüm kuralların bütünüdür. Böylelikle kadından beklenen kutsal anne ve eş figürü yaratılabilir. Ayrıca tüm bunlar, kadın emeğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir.

Kadın emeği ve hane içi kadın emeği tartışmaları en yoğun şekilde ikinci dalga feminizmde ve ikinci dalga feministler içerisinde olmuştur. İkinci dalgayı başlatan tartışmalar, her ne kadar kadın bedeni ve cinselliği gibi konular olmuş olsa da, o günün ekonomik ve toplumsal süreçleri kadın emeği tartışmalarını, sınıf ilişkileri bağlamında kadın emeğinin nasıl şekillendiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. 1900’lü yıllarla birlikte dünya genelinde ve batı da meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişme ve değişimler sonrasında, devlet politikaları kadınlar üzerinde ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. O yılların savaş yılları olması nedeniyle erkeklerin savaşta olması, savaşlarda ve pek çok felakette kaybedilen nüfus bir anlamda emek kaybı anlamına da gelmektedir. Bu nedenle kadınların devlet eliyle çalışma

yaşamına çekilmeleri de, sonrasında çalışma yaşamının dışına itilmeleri ve ev kadınlığı rollerini üstlenmeleri de kadınları meta sürecinin temel unsurlarından biri haline getirmiştir. Dolayısıyla hane içi kadın emeği tartışmasında, yalnızca ev kadınlarının hane içerisinde ki emeğini tartışmak, konunun nedenine değil sonucuna bakmak olacaktır. Bu nedenle, özellikle ikinci dalga feministlerden başlayarak, kadına ait var olan tüm algı, kadın kimliğinin ve kadın emeğinin şekilleniş süreci -görece geç kalınmış hane içi emek tartışmaları- her yönüyle ele alınmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AİLENİN/HANENİN OLUŞUMU VE DÖNÜŞÜMÜ

Hane içi emek olgusu toplumsal yapının geri kalanından bağımsız olarak ele alınamaz. İçinde yaşadığımız kapitalist toplumsal düzendeki hanenin/ailenin yapısı mutlak olmayıp tarihsel süreçte toplumsal dönüşümlere bağlı olarak dönüşüme uğramış ve bugünkü yapısını almıştır. Bu tez çalışması, bugün hakim konumdaki kapitalist toplumda hane içi emek olgusunu ele almakta, ancak, öncesinde hanenin/ailenin tarihsel serüvenine ilişkin kısa bir çerçeve çizmektedir. Ardından da kapitalist toplumdaki hane/aile kurumu ve hane içi emek olgusu etraflıca irdelenmektedir. Bu bölümde son olarak, Türkiye’de hane içi emek olgusunu konu alan çalışmalardan oluşan literatürün özet bir değerlendirmesi yer almaktadır.

2.1. Ailenin/Hanenin Tarihsel Serüvenine Dair

1860’lı yıllara değin ailenin tarihi ve evliliğin ortaya çıkışı ile ilgili yapılmış çalışmanın olmadığı bilinmektedir. Bu tarihe kadar dünya genelinde aile ile ilgili genel kabul, Musa’nın beş kitabının (pantateuque) aile kavramı ile ilgili yaptığı kabuller üzerinden devam etmekteydi. Bu tarihe kadar genel geçer kabul, ataerkil aile biçimi yönünde olup, bu aile biçimi de günümüzdeki burjuvazi aileye eşdeğer bir aile yapısıydı. Dünyanın farklı bölgelerinde ve toplumlarında pek çok kültür ve bunlara bağlı evlilik şekilleri olmasına karşın; evliliğin bir ya da iki şekli dışındakiler görülmüyordu. Tek eşli evlilikler dışında, doğudaki ‘çok karılı evlilik’ (poligami) ve Tibet’te ki ‘çok kocalı evlilikler’ (poliandri) dışındaki evlilikler bilinmiyordu. Soyun devamının yalnızca erkekten geldiği ve bu nedenle de erkeğin aile içerisinde otorite sahibi kişi olduğu kabulü yaygındı. Oysa ki; ataerkil aile yapılarının dışında, anaerkil aile yapıları ve hatta anaerkil toplum yapıları dahi mevcuttu. Soyağacındaki belirsizliğini ortadan kaldırılabilmesinin ise ancak ataerkil soy üzerinden yapılabileceği kabulü zaman içinde yerleşti.

Engels daha önce hiç el değmemiş bir alan olan aile tarihi ve ailenin kökeni üzerine ilk çalışmanın Johann Jakob Bachofen tarafından 1861 yılında yazılan ‘Analık Hakkı/Hukuku (Das Mutterrecht)’ adlı kitabın olduğunu tespit etmektedir. Bu kitapta, soy ağacının belirlenmesinde ataerkil bir soy yapısının değil, aksine anaerkil bir soy yapısının dikkate alınması ve incelenmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Yine bu kitapla birlikte o tarihe kadar hiç dile getirilmemiş bir cinsel ilişki şeklinden bahseden Bachofen, bu ilişkinin ‘hetairizm’ olduğunu ve cinsel ilişkide kuralsızlık anlamına geldiğini anlatmaktadır. Hetairizm, o döneme kadar sanılanın aksine, cinsel ilişkilerin ya da evliliklerin ahlaki değerler

üzerinden yürüdüğü inancını sarsacak bir kavramdır. Bachofen, bu ilişki türü içerisinde kuralsızlıklar olduğundan dünyaya gelen çocukların nesep bağının da baba üzerinden değil, anne üzerinden tespit edilmesi gerektiğini kitabında savunmaktadır. Aydınlatılamayan bu ilk insanların yaşadığı döneme ilişkin, pek çok kişinin yaşadığı birlikteliklerde babanın kim olduğu kesin olarak belirlenemezken, annenin kim olduğu gayet açıktır. Bachofen’a göre hetairizmden tek eşliliğe geçiş, analık hukukundan babalık hukukuna geçiş, Antik Yunan tarihiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Antik Yunan döneminde bu anlayışın kabul edilmesindeki temel neden, toplumlardaki ya da insanlardaki değişme değil, insanların Tanrısal inançları ve dinsel geleneklerdir. Yunan mitolojisinde yer alan pek çok anlatının da kadın-erkek ilişkisi üzerinde sürdüğü gözlemlenmektedir (Bachofen, 1861’den akt. Engels, 2003: 9-13).

Ailenin/hanenin tarihi konusunda temel kaynaklardan bir diğeri de Morgan’ın (1877) çalışmasıdır. Morgan, bu klasik eserinde toplumsal düzenin gelişimini yabanılık, barbarlık ve uygarlık olarak üç aşamaya ayırmaktadır. Bunlardan ilk ikisi olan yabanılık ve barbarlık aşamasında ‘iki başlı evlilik’ ya da ana soyuna dayanan evlilikler var olsa da, üretim ilişkilerinin klan dışına taşmasıyla birlikte kadının evlendiği erkeğin, kadının klanına dahil olmasına ve kadının diğer erkek kardeşleri ya da erkek akrabalarının klan içerisinde hak sahibi oldukları toprakların azalmasına neden olmaktadır. İşte bu noktadan sonra kadının eşinin, yani kocanın kadın üzerindeki etkinliği arttığı görülmektedir. Böylece erkek egemen toplumsal yapı yavaş yavaş oluşum göstermektedir.

Emek üretkenliğinin artmasıyla birlikte üretilen ürünler de giderek artmış, üretilen ürünlerin klanlar arasında paylaşımıyla birlikte klanlar arası ilişkiler de giderek gelişmiştir. Bu gelişim, yalnızca ürünlerin değiş tokuş edilmesi şeklinde olmamış, erkeklerin hane dışındaki işleri de üstlenmesi nedeniyle içerisinde bulundukları klanları koruma görevini de üstlenmeleriyle gelişmiştir.

Morgan’ın tarih öncesi döneme dair insanlığı üç kategoriye ayırması temelde üretim ilişkilerine göre yapılmıştır. Morgan’ın da zaten üzerinde durduğu en önemli noktalar üretim araçlarının kullanımı ve beslenme şekilleriyle ilgili olmuştur. İnsanlığın üretim şekillerini belirleyen güç haline gelmesi ve beslenme ihtiyacının giderek artması, aile kavramının ve bu ailenin nasıl şekillendiğinin de nedenlerini göstermektedir. Aile kendi içerisinde üretici güçtür, içerde ürettiği her ne varsa sonrasında içerisinde bulunduğu toplum için kullanır ve o topluma sunar. Dolayısıyla toplumun iki temel unsuru olan kadın ve erkek ailenin kurulmasından, yeniden üretimine kadar her aşamasında en büyük rolü almaktadır. Ancak kadının erkekten farkı, geniş akrabalık bağlarının ve soy ilişkilerinin, buna bağlı olarak toprak paylaşımının ve neticede özel mülkiyetin yaygınlaşmasında en büyük görevi nüfusun

çoğalmasını sağlayarak yerine getirmesidir. Aile ve akrabalık ilişkileri içerisinde yalnızca manevi olarak değil, maddi olarak da insan nüfusunun yoğunluğu o aileye ya da o ailenin tamamına ayrıca bir nüfuz olarak geri dönecektir. Burada en büyük nüans ise, o ailenin ya da sülalenin (aşiretin) mülkiyet yoğunluğudur. Toplumsal hareketlilik içerisinde yer alan aileler ancak bu geniş akrabalık sistemi içerisinde toplumsal sınıfların kademelerine dahil olabilirler.

Bu bölümde ailenin/hanenin kültürel ve duygusal bir yapı/kurum olmazdan önce bir hayatı sürdürme stratejisi olduğu ve hakim üretim sistemine göre biçimlendiği gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, ailenin/hanenin olgusunu inceleyen temel klasik eserlerden biri de Engels'in çalışmasıdır. Engels (2003), ailenin/hanenin üretim düzeni, mülkiyet ve miras ilişkileri tarafından nasıl biçimlendirildiğini ve dönüştüğünü etraflıca ortaya koymaktadır. Aile/hane zaman içinde ataerkil bir nitelik de kazanmıştır. Öyle ki, aile kavramı bile bu niteliğe vurgu yapmaktadır.

İlk ailenin oluşum süreci, aynı zamanda iş bölümünün de ilk örnekleri niteliğini taşımaktadır. Ailenin ana soyundan geldiği kabulünün ortadan kalkmaya başlaması ve babalık hukukunun gelişimiyle birlikte erkeğin kadın üzerindeki otoritesi ve hegemonyası da giderek artmaya başlamıştır. Yalnızca kadın değil, ailenin/hanenin tüm fertleri erkeğin otoritesine ve idaresine girmeye başlamıştır (Engels, 2003: 29-46). Erkek bir anlamda aile başkanı ya da başı olarak kabul görmekteydi. Bu nedenle kadının ataerkil aile yapısına geçişle birlikte köleliğinin başladığı savunulmaktadır. Bugün İngiltere'de aile anlamına gelen "family" kelimesi etimolojik köken itibarıyla o dönemdeki "famı-lus" yani "evcil köle" anlamındaki kelimeden günümüze kadar gelmiştir. "Familia" bir adama ait kölelerin tamamı anlamına gelmektedir (Engels, 2003: 56). Buradan da anlaşılacağı üzere, ataerkillikle birlikte çocuklarda dahil olmak üzere herkes erkeğin hegemonyası altına girmeye başlamıştır.

Marx'ın (1965) kısımlara ayırdığı toplumlar içerisinde de ailenin en görünen olmaya başladığı dönemler, özel mülkiyet sahipliğinin ve üretim ilişkilerindeki artışın ortaya çıktığı dönemlerle paralellik göstermektedir. İlkel toplumda ve köleci toplumda henüz bu ilişkiler görülmeye başlamadığı için bu iki toplumu bir kenarda tutacak olursak, feodal toplum ve kapitalist toplum yapılarında bu iki temel unsurun (özel mülkiyet sahipliği, üretim araçları sahipliği) aile dinamiklerini kökten biçimlendirdiğini söylemek ya da düşünmek yanlış olmaz. Kapitalist toplumun öncesindeki toplum yapılarında var olan sınıflar bulundukları toplumun kültürünü ve dolayısıyla aile yapılarını da etkilemişlerdir.

Tarih içerisinde ilk sınıf çatışmasının kadın erkek arasında başladığını ya da başlatıldığını kabul edersek, ilk iş bölümünün de yine kadınla erkek arasında başladığını da söyleyebiliriz. Marx ve Engels'in 1846'da birlikte yazdıkları ancak basılmamış el yazması

eserde şöyle ifade edilmektedir: “İlk iş bölümü, erkekle kadın arasında, döl verme bakımından yapılan iş bölümüdür.” (Marx ve Engels, 1976: 37). Kadın ve erkek bu iş bölümü ya da çatışma temelinde toplumsal, toplumsal olduğu kadar da iktisadi hayatı etkilemektedirler. Roma ve Yunan uygarlıklarından başlayarak günümüze değin gelen aile yapısı içerisinde, kültürler arası farklılıklarda bir takım değişiklikler olmuştur. Ancak genel olarak bugün anladığımız manada ailenin kurumsallaşması, hukuki olarak hak ve yükümlülükleri içeren bir yapıya sahip olması, aslında iktisadi hayatın ve bunun getirilerinin toplumsal hayat üzerinde, toplumun pek çok kesimine ve hatta dinlere, geleneklere dahi etki ederek ailenin, özel mülkiyetin nüvesi olduğuna delildir (Engels, 2003).

2.2. Modern-Kapitalist Toplumda Aile

Modern kapitalist toplum yapısında, Marxizm’in kabul ettiği sınıflı toplum yapısı farklı iki grubun ilişkisinden ortaya çıkmaktadır. Bu iki grup/kutup arasındaki ilişkiyi ya da çatışmayı yaratacak olan en büyük faktör, üretim araçlarına sahip olmakla ilgilidir. Sınıflı toplum yapısında bir taraf üretim araçlarına sahipken, diğer taraf üretim araçlarına sahip olan kesime emeğini kiralayarak hayatını devam ettirmektedir. Kapitalist toplumun iki kutuplu olduğunu kabul ettiğimizde, toplumda emeğini kiralayan birey içinde, üretim araçlarına sahip olanlar içinde var olan toplumsal var oluş şekilleri değişmezken, uygulama şekilleri değişir niteliktedir. Her iki farklı sınıfta da bireylerin hayatı, özel hayat ve içtimai (toplumsal) hayat olarak ayrılmaktadır. Bu ayrışmada ise, bireyler kurdukları yakın sosyal ilişkilerinde ya da aile ilişkilerinde belirli görevlere sahiplerdir. Ancak bu görevlerin şekli ve boyutu her iki sınıf içinde aynı olmamaktadır. Örneğin; burjuvazi ya da aristokrat kesimde aile kurma geleneği, tıpkı proleter ailelerde olduğu gibi vardır. Her iki sınıftan olan bireylerde aile kurmalarına karşın kurulan ailelerin kuralları ve amaçları değişebilmektedir.

Her iki toplum yapısı içinde de kadın ve erkeğin görev dağılımları ve görev şekilleri yazılı olmasa da belirlidir. Dolayısıyla evlilik ve hane içi kadın emeği üzerinden ele alınan ailenin, kapitalist toplumun neresinde durduğu ve nasıl geliştiği de önemli bir konudur. Toplumsal ve ekonomik koşullar bakımından eşit statüye ve imkanlara sahip olmayan kadın ya da erkek, içerisinde bulunduğu sınıftaki yerini bu koşullara göre elde eder. Yani bir burjuvazi aile bireyi ile proleter aile mensubu aynı yaşam koşullarına ve zorunluluklara sahip değildir. Her iki sınıf şeklinin tarihi seyirleri içerisinde gelişen, ‘tek eşli’ evlilikler söz konusu olsa dahi, bu evliliklerde kadın ve erkeğin görev dağılımının yoğunluğu ya da şekli farklı olabilir. Bu farklılığın en keskin ayrımını yine kişilerin içerisinde bulunduğu sınıfın

görünmeyen çizgileri yapar. Kapitalist toplumlarda hane içerisinde kadının görev dağılımı iki farklı sınıf (burjuvazi ve proletarya) için değişkenlik gösterebilir.

Aynı değişkenlik, bu iki ayrı sınıftan olan erkekler içinde geçerlidir. Kapitalizmin temel yapı taşı olan yeniden üretim işlevi en yoğun biçimde aile içerisinde gerçekleşmektedir. Bu yeniden üretim işlevi için gerekli olan, emeğin yeniden üretiminde ve ayakta tutulmasında en büyük görev kadın ve erkeğe düşmektedir. İnsan sosyal bir varlık olması nedeniyle özel yaşantısı dışında da bir hayata sahip olmak zorundadır. Liberal ekonomik sistemde bu ayrımı kesin kurallarla yaratan erk, hukuktur. Liberalizmde hukukun üstünlüğü öncül kabul edildiğinden, devletin bağlı olduğu hukuk, kişisel hayatları ve mekanları özel alan ve kamusal alan olarak ikiye ayırır (Kaylı, 2014: 41-42). Liberal devlet düzeni içerisinde birey ve bireye ait olduğu düşünülen her şey aslında devletindir. Dolayısıyla devlet, kişiler için özel alan olarak kabul edilen haneye kadar girebilmektedir. Liberal devlet yapısının hukuk eliyle meşrulaştırdığı bu müdahale şekli modern-kapitalist toplumlarda hane içinde ve hane dışında olmak üzere daha net bir görünüm elde eder.

Medeni hukuk kurallarıyla aile kurulması da bunun en büyük göstergesidir. Aile mahrem alan statüsünde olsa dahi, devlet ve hukuk, gerekli gördüğü mekan ve zamanda bu alana müdahale edebilmektedir. Burada asıl amaç, en başından bu yana anlattığım çizgide gelişen aileyi ve aile fertlerini kapitalist sistemde kontrol altında tutarak, sisteme entegre edebilmektir. Yani, ekonomi ve politikanın işbirliği ve birbirlerini etkilemesiyle, toplumsal hayat ve bireysel hayatı sürekli kontrolü altında tutulmaktadır. Bu liberal, kapitalist devlet ve toplum şekli, aslında ataerkil toplum yapısının bir sonucudur. Evlenme yoluyla bir araya gelen fertler gerek hane içinde, gerek hane dışında yeniden üretim ve birikim için hiç durmadan çalışırlar. Ancak kadının bu toplum sistemi içinde aldığı görevler, erkeğin görevlerine görece değişkendir. Bu değişkenlikler ise, ataerkil toplum yapısında kadının naturasında olan özelliklermiş gibi empoze edilmeye çalışılır. Modern toplum yapılarında kadın ve kadın bedeni üzerinden devam eden tartışmalar aslında modernite ve ataerki kavramlarının ortaya çıkışıyla başlamıştır.

Kadının çocuk doğurması ya da kaç çocuk doğuracağı, doğum şekli, kürtaj hakkı/yasağı esasen devletin belirlediği ve istediği şekilde gerçekleşmektedir (James, 2010: 255). Çünkü kadın, hane içi yeniden üretimin hiç durmayan çarkı gibi görülmektedir. Kapitalist toplumda, sınıflı toplumlarda devlet ve hukuk kanalıyla her zaman bütün bireylerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu vurgusu yapılır. Ancak bu vurgu, içtimai hayatta uygulamaya geldiğinde sınıfsal farklılıkları gözle görülür hale getirmektedir. Örneğin, bütün bireylerin eşit eğitim ve öğrenim hakkı olduğu liberal devletin tüm kademelerinde kabul

edilir. Burada dahi eşitsizlikler gün yüzüne çıkmaktadır. Çünkü liberal ekonomik sistem, serbest piyasa ekonomisine dayanmaktadır, bu da devlet müdahalesinin oldukça azaldığı alanlar olduğu anlamına gelir. Her birey eğitim hakkına sahip olmasına karşın, bütün bireyler kapitalist sistem içerisinde eşit koşullarda eğitim görmezler, aldıkları eğitimler temel yaşam gereklerini yerine getirip, toplumsal hayatta üretime katılabilecekleri düzeyde kalır. Yani proleter bir aileye mensup olan bireyin hangi okulu bitirdiği ya da ne denli başarılı olduğu günümüz sistemi içerisinde pek bir önem taşımamaktadır. Çünkü eğitilmiş bir alt/orta sınıf mensubu birey, yine de emeğini kiralayarak yaşamına devam edebilmektedir. Bir fabrikayı idare edebilse dahi, o fabrikanın sahibi olamaz. Bunun için burjuvazi bir aileden gelmesi gerekmektedir. Daha en başta, bireyin aileden sonra ilk sosyalleşme yolu olan okul hayatında dahi böylesine bir eşitsizliğin görülmesi sadece basit bir örnektir. Aynı şekilde eğitilmiş kadınların da hangi sınıfın üyesi oldukları, onların gelecekteki yaşam standartlarını ve emek koşullarını etkilemektedir. Zira üst sınıf aileye mensup kadınların toplumsal rolleri ile aile içindeki rolleri, alt ya da orta sınıf mensubu bir kadının toplumsal ve aile içindeki rollerinden farklıdır. Her şeyden evvel kişisel ve çevresel sorumluluklar bağlamında iki taraf kıyas edildiğinde, orta ya da alt sınıf üyesi kadınlar, eğitilmiş olsalar dahi, mevcut aile geleneklerine ve toplumsal kurallara uymak zorundadırlar. Çünkü aile, kapitalist sistemin üretim ilişkileri içinde en küçük ama en önemli öğedir.

Kapitalist sistem için hiç durmaksızın devam etmesi gereken yeniden üretim, aile bireylerinin her bir ferdi tarafından, her gün yeniden gerçekleştirilir. Ücretli emeğin ekonomiye katılımı ve sosyal entegrasyonu da ancak hane içerisindeki ücretsiz emeğin varlığıyla gerçekleşmektedir. Bu da hane içindeki ücretsiz emeğe yani, ev kadınına düşmektedir (Sosyalist Kadın, 2012).

2.3. Hane İçi Üretim ve Ev Kadınları

Tarihte aşamalar halinde oluşarak, ailenin kurumsallaşmasına yönelik en büyük katkıyı yapan kadınlardır. Kadının haneye ve hane bireylerine olan katkısı tüm bu tarihi gelişim seyri içinde yalnızca ekonomik bağlamda kalmayarak, sosyal alanda da kadını sorumlu birey olarak geliştirmiştir. Kadının sorumlulukları eşine, çocuklarına, yakın aile bireylerine ve yakın çevreye karşı olmak üzere çok geniş bir kapsamı içine almaktadır. Kadının hane içi emeği dahilinde günlük işlerinin yanı sıra, yakın çevresine karşı taşıdığı sorumluluk kadını itaat kültürüne hapsedmiştir. İtaat kültürünün normları ise toplumsal normlar üzerinden kadının eşi, yani kocası tarafından yerine getirilmektedir.

Ailenin kutsiyetine dair atfedilen tüm değer yargıları kadının hane dışında da sosyal çevreye karşı sorumluluk duymasına neden olur. Kadınların duyduğu bu sorumluluğun temelinde yatan nedenler ise aslında siyasi politikaların ekonomiyle olan işbirliğine dayanmaktadır. Buna en güzel örnek, ABD Başkanı Eisenhower'ın veda konuşmasında, Amerikalılara neye karşı tetikte olmaları gerektiğini göstermek için kullandığı bir ifadede yer almaktadır. Orada Amerikalılara şunları öğütler:

Ücretsiz ev işi yapmak, her zaman kadınların askeri-endüstriyel yapıyla aralarındaki temel ilişki olmuştur. Biz, onların ordularını –işçi, asker, işsiz ordularını- üretip yeniden üretmekle, askeri-endüstriyel yapıyı da yeniden üretiriz. Bu yapının varlık koşulu ev işidir. Biz ev işi yapmayı reddedersek, piramidi temelinden sarsarız (James, 2010: 301).

Kadınların toplumsal ezilmişliği ve ikincilliğini ele alan feminist kuramlar, kadınların kurtuluş ve özgürleşme projeleri üzerinden zengin tartışmaları içermektedir. Kadın haklarının yoğun olarak tartışıldığı 1960'lı ve 1970'li yıllar, feminist siyasetin önemli ivme kazandığı ve feminist kuramın cinsiyet körü toplumsal teoriye yoğun eleştiriler getirdiği bir dönem olmuştur. Bu yıllarda feminist görüşün en önemli kuramsal araçlarından biri “kadın emeği” merkezli yapılan tartışmalardır. Bu tartışmalar, kapitalist toplumsal ilişkilerin temel açıklayıcı kavramlarının, toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından yeniden incelenmesine neden olmuştur. Marxist kuramın; üretim, yeniden üretim, kullanım değeri, değişim değeri, yabancılaşma, metalaşan emek, sömürü, yedek işgücü ordusu gibi temel öğeleri incelenerek, kadınların ezilmişliğinin özgül konumu feminist görüş açısından yeniden kavramlaştırılmıştır (Acar Savran, 2004: 17). Karşılığı ödenmeyen ev emeği, yeniden üretim süreçlerinde kadın emeği, ataerkillik, patriyarkal kapitalizm gibi temel kavramlar feminist kuramın ve feminist siyasetin temel konuları arasında yer almıştır. Kadının hane içinde yeniden üretimi sağlaması ise tam da bu noktada devreye girer (Acar Savran, 2004).

Feministlerin yeniden üretime yükledikleri anlam ise, özel alan/ aile/ hane içinde doğurganlık/ akrabalık/ evlilik ilişkilerinin düzenleme biçimleriyle ilişkili olarak kullanılır. Kadınların emek gücünün üretilmesi, bakımı, yetiştirilmesi ve hali hazırda var olan emek gücünün bakımı için harcadıkları emek, yeniden üretimle gerçekleştirilir (Acar Savran, 2004: 15-25).

Kadın, hanenin dışından haneye gelen gelir için dolaylı olarak emek harcamak zorundadır. Bir ev kadınının harcadığı emek, eşinin ve evde çalışan diğer bireylerin hane dışında yaptıkları işlerde başarılı olabilmesi için ev yaşamında, hanenin çalışan bireylerine bir takım fiziksel ve duygusal emek harcamayı gerektirmektedir. Kadının hanede yaptığı işlerin pek çoğu aslında beden gücüne dayanan işlerdir. Ev temizlemek, çocuklara bakmak, yemek

yapmak gibi. Vogel, ev emeği tartışmalarının kökeninin Mary Inman'ın 'In Woman's Defense' (1940) adlı çalışmasında ilk kez yer aldığını ifade etmektedir. Inman'a göre:

Kadınların sömürüsü yasal, kültürel, psikolojik, ekonomik ve politik olmak üzere çok boyutludur ancak kadınların ezilmişliğinin özü ev içinde harcadığı emekle ilişkilidir. Kadınlar her gün alış- veriş, yemek, temizlik, bakım gibi bitmek bilmeyen rutin işleri gerçekleştirir. Kadınların gerçekleştirdiği bütün bu ev işleri ve bakım emeği (çocuk, yaşlı, hasta vb.) aslında emek gücünün üretimidir. Bu yönüyle karşılığı ödenmeyen aile emeği bağımsız bir tarz olan üretime dâhil olur ve sermaye için de üretkendir (Inman, 1940'dan akt. Vogel, 2008: 238).

Örneğin Selma James'in "Cinsiyet, Irk, Sınıf" eserinde bu konuda fazlasıyla örnekler ve tartışmalar vardır. Bu örnekler ve tartışmalar ise, sayısal veriler ve tablolar üzerindeki kıyaslamalarla ilişkilidir.

Çoğu kadın devamlı çalışıyor ama işgücünde devamlı istihdam edilmiyor. Günümüzdeki en önemli sorunlardan biri, iş ile istihdam arasındaki bu farktır...

Kadınların pazar dışı faaliyetleri tabloya dahil edildiğinde, eşitsizlikler daha da keskinleşir. Bu tabloda, kadınların emek girdisi çalışma saatlerinin iki katına tekabül ediyor. Bu muazzam ücretsiz emek, ne Pazar tarafından ölçülebilir ne de toplum tarafından tanınır (James, 2010: 202).

Ann Oakley'in (1974) ev kadınları üzerindeki saptaması ise şu şekildedir:

- Bu rol tamamen kadınlara verilmiştir.
- Ekonomik olarak erkeklere bağımlıdır.
- Ekonomik olarak üretici işle kıyaslandığında iş kapsamına girmez.
- Ev işi, karşılığı para olarak ödenmeyen, özel alanda yapılan, yani özelleştirilmiş ve yalıtlanmış bir iştir.
- Ev kadınları haftada ortalama 70 saat iş yaparlar, ancak bu işler çok az prestij sağlar.
- Ev kadınları ücretli işçilerle kıyaslandıklarında, çok az pazarlık gücüne sahiptirler; örneğin sendikaları yoktur. Aynı zamanda ücretli işçilerin yararlandıkları sağlık sigortası, emeklilik ve ücretli dinlenme tatili gibi avantajlardan yararlanmazlar.
- Ev işi renksiz, sıkıcı, yeknesak ve tatmin sağlamayan bir iş türüdür.

Ev kadınlığı rolü, sonu olmayan, hiç bitmeyen, kişisel gelişmeye fırsat vermeyen bir iştir.

Başka bir taraftan konuyu örneklendirecek ve ele alacak olursak; kapitalizmin ücretlendirme şekli, üretim bandında çalışan bir işçiden yola çıkarak, işçinin temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılaması üzerine kuruludur. Eğer çalışanlara emeklerinin karşılığı olarak

yüksek ücret düzeyleri ödenecek olursa iktisatta; ‘gelir etkisi’ olarak tanımlanan durum ortaya çıkacak ve bireyler normalde çalıştıkları sürenin daha az, ücretlerin ise daha yüksek olmasını isteyeceklerdir, bu istekleri sağlanmazsa da haklarını koruma yoluna gidecekler ya da çalışmamayı tercih edeceklerdir. Çünkü çalışan bireylerin sosyo-ekonomik anlamda kendilerine özgüvenleri de yerinde olacaktır. İşte bu nedenle burjuvazi, çalışanlarına yüksek ücretler ödemeyi ya da yüksek hayat standartları sunmayı istemez ve taahhüt etmez. Erkeğin hane dışında yaptığı işlerle kadının hane içinde yaptığı işler ise Selma James tarafından şöyle ifade edilmektedir:

(Ev işleri) için ücret olmasa da, biz ne serfız ne de köleyiz. Çünkü bu iş, ücret ilişkisinin dışında değildir. Ücret ve ücret üzerinden kurulan ilişkiler, çoğunlukla bir erkeğin ücreti ile ifade edilir ve bizim işimizi de yönetir. Ücret ve ücret üzerinden kurulan ilişkiler, bu işi sunduğumuz topluma hakimdir ve bu nedenle doğrudan bize de hakim olur. Ücret üzerinden kurulan ilişkilerin ayrılmaz unsuru, ücret alan ve ücret almayan işçiler arasındaki iktidar ilişkisidir. Cinsiyetler arasındaki toplumsal düşmanlığın temeli de budur. Erkeklerle bırakın bağımlılık ilişkisini, herhangi bir ilişkimiz olsun ya da olmasın, kadınların toplumdaki bağımlılığı genellikle tüm erkek ve kadınlar arasındaki ilişkiyi şekillendirmektedir. Herhangi iki kişi arasında para nasıl el değiştirirse değiştirsin, “para ilişkisi” cinsiyetleri birbirine ve topluma bağlar. Daha yoksul cinsiyet olan kadınlar, sosyal açıdan daha zayıf cinsiyettir; daha güçlü olan erkekler ise, bize karşı güç kullanabilmektedirler (James, 1986: 45’den akt. James, 2010: 303).

James’in yukarıda yer alan ifadesinde de olduğu gibi kadınların ve erkeklerin toplumdaki rolleri bir yönden üretim ilişkileriyle de eş anlı yürümektedir. Aksi halde üretim yavaşlayacak ve kapitalist toplumun en belirgin özelliklerinden olan sınıflı, iki kutuplu toplum yapısı ortadan kalkacaktır. İş bu hale geldiği zaman işçi-işveren ayrımı ortadan kalkar ki, bu da kapitalist toplum düzeninin yıkılması demektir. O halde, hane dışında erkek çalışıyorsa kadın kapitalist sisteme nasıl katkı sağlamaktadır?! Harrison’a göre ev işinin sermayeye sağladığı katkılar şunlardır: Kapitalist, emek gücüne değerinin altında ücret öder, kadınları işgücünün dışında tutar ve erkeğin pazarlık gücü yükselir, bu pazarlık gücünü düşürme potansiyeli taşıyan yedek kadın sanayi ordusu yaratır. Ayrıca evde tam zamanlı çalışan ev kadınları ayrı bir sınıf oluştururlar (Harrison, 1973: 38-39).

Hanede tüm işleri kadınlar, hiçbir ücret almaksızın yaptığından, hanede dışarıdan birinin yapacağı işe ihtiyacı kalmaz, haneye giren para böylece hane bütçesinde kalmış olmaktadır. Yani ev kadını satın aldığı geçimlik maddeleri tüketime hazır hale getirmek için harcadığı emekle, kocasının emek gücünün piyasada bulacağı değer üzerinden bir katkı sağlamış olur. Dolayısıyla kendi emeği de kocasının emeğinin satılmasıyla değerini bulur (Tekeli, 1982). Kadınların hane dışında işgücüne katılım oranı da yaşlarına, medeni

durumlarına ve çocuklarının olup olmamasına göre de farklılık göstermektedir. Kadınlar hane dışında ücretli bir işte çalışmak isteseler dahi arzu ettikleri karşılığı bulamamaktadırlar. 2015 yılı itibarıyla dünya genelinde 15 yaş üzeri kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 49,5 erkeklerin ise yüzde 76,1'dir (World Bank, 2015). Kadınların işgücü piyasasındaki söz konusu cinsiyet eşitsizlikleri, temelde kadınların hane içi bakım hizmetlerinden sorumlu kılınmasından kaynaklanmaktadır (Ecevit, 2015). Piyasa koşullarında var olan bu eşitsizlik aynı zamanda ev içi eşitsizliği de beslemektedir ve bu durum da “ev işi dezavantajı” denilen kavramı ortaya çıkarmaktadır (Öneş vd., 2015: 127). Ayrıca kadının hane içindeki bir başka önemli vasfı ise; ailede çalışan bireylerin, hanede refah ve konforunu sağlayarak çalışma yaşamlarında başarılı olmalarını sağlamaktır. Bu da karşılığı ölçülemeyen başka bir sorunu yani, ‘duygusal emek’ sorununu karşımıza çıkarır. “Hane içinde gerçekleştirilen söz konusu işlerde, boş zaman ve sevgi paylaşımının iç içe geçmişliği ise, harcanan emek miktarını gizlemekte bu nedenle kadınların hane içinde harcadıkları duygusal, fiziksel ve zihinsel emek görünmez hale gelirken karşılığında herhangi bir ücret ödenmemektedir” (Acar Savran ve Tura Demiryontan, 2008: 11).

Kadının hane içi emeğinin bir başka en büyük sorunu ise hanede yapılan işlerin yapılması için ya da işlerin bitmesi için belirli bir saatin olmamasıdır. Yani bir ev kadınının hayatı boyunca aynı işleri yaptığını düşünecek olursak ve bu işleri normal şartlarda para karşılığı yapan insanların olduğunu da düşünürsek, kadınlar hayatları boyunca tam zamanlı mesai ile çalışmaktadırlar. Kadın emeğinin hane içerisinde yaptığı işlerin bir üretim değerinin olduğunun en büyük göstergelerinden biri de, saat sınırı olmadan hane içerisinde ve hane dışında aileye karşı görevlerini yerine getirme zorunluluğudur. Kadına yüklenen tüm bu sorumlulukların toplumsal bir boyutunun olduğunu düşündüğümüzde, kadının duygusal emeğini göz ardı etmemek gerekecektir. Nasıl ki, bir iş yerine yeni bir personel alınacağı zaman adaylarda, güler yüzlü, özverili, çalışkan, her zaman dinamik olması gibi özellikler aranıyorsa, hane içinde kadından beklenen de işte tam olarak bu ve benzeri özelliklerdir. Özel sektörde ya da kamu sektöründe çalışan bir birey yıllık izin hakkına sahiptir, yıl içerisinde kullanabileceği çeşitli sosyal hakları vardır, formel işlerde çalışanlar emeklilik hakkına sahiptir ve emekli olurken yıpranma payı alır, hastalandıkları zaman rapor alarak istirahat edebilirler. Ancak bir ev kadının ne mesai saati, ne sınırlı bir mesai tanımı, ne tatili, ne de ev işlerinden emekli olabilmesi söz konusu değildir. Kadınların hane içi emeğinin görünmeyen başka bir yönü de, kadının hane dışında kayıtlı bir işte çalışmamasına karşın, hane içindeki işlerin yanı sıra, el emeği ile üretim yaparak (nakış, örgü, dokuma gibi) ya da evde -para karşılığında- çocuk bakıcılığı yaparak para kazanmaları ev kadınlarının görünmeyen ve

ölçülemeyen emeklerinin bir başka boyutudur. Kadınlar bu işleri yaparak hane içi yeniden üretim sürecine dahil olmaktadır. Ayrıca bu sayede kapitalist işveren, işçilere daha fazla ücret ödemek ya da çeşitli haklar sunmak zorunda da kalmamaktadır.

Hane içi ekonomi ek gelirle bir şekilde desteklendiğinden kapitalist işverenin ücretlendirme konusunda zorlanmasına gerek kalmaz. Bu nedenle kadının hane içi yeniden üretim sürecine olan katkısından en çok kar elde eden kesim, kapitalist üretici kesimdir. Ancak son yüzyıl içerisinde hukuki yaptırımların dünya genelinde artmış olması, sosyal devlet, refah devleti gibi devlet politikalarının daha çok gündeme geliyor olması işverenlere bir takım yükümlülükler getirmiştir. Bu nedenle kapitalist işverenler, olası herhangi bir işçi-işveren çatışmasına karşı her zaman kapitalist ekonomi için gerekli olan “yedek işgücünü” sayıca ve nitelik olarak kaybetmemek adına, işçilere ücret ve sigortanın dışında çeşitli yardımlar yapmaktadırlar (Gıda yardımı, bayram yardımı, aile yardımı gibi).

Kapitalizmin doğasında var olan, her zaman ve her durumda üretime devam etme ve bu üretimden verimlilik sağlama anlayışının haneye ve kadına yönelik bir başka tezahürü daha bulunmaktadır. Bu tezahür, daha önce de ifade ettiğim gibi, ‘yedek işgücü’ kapasitesini sağlayabilmek adına kadınlar üzerinde güdülen bir politika haline gelmiştir. Kadınların hanedeki yeniden üretim sürecinin en önemli parçası olarak görülen çocuklar aslında, kapitalizmin gelecekteki işgücü stokunu teşkil etmektedir. Burada kullandığım stok kelimesi işgücüne ya da emekçiye pejoratif bir anlam yüklemek için değildir. Amaç, kapitalizmin insan emeğini ve doğasını nasıl metalaştırdığını ve insanlara tıpkı metalarda olduğu gibi kullanım değeri yüklediğini anlatabilmektir. Kapitalist işveren her durumda ve koşulda işlerinin aksamadan ilerlemesini isteyeceğinden, üretim süreci içinde iş bölümü içinde çalışan emekçilerden herhangi birinin işi aksatması ya da aksatabilmesi, mevcut işgücünün kaybedilmesi ihtimaline karşı yedek işgücünün, ortaya çıkabilecek emek ihtiyacına karşı hazır olması beklenir. Burada önemli olan nokta, her zaman, her koşulda işe girebilmek için sıra bekleyen yedek işgücü mensuplarının, gerçekten o işe ihtiyaçları olması nedeniyle, kapitalist işverenin mevcut işgücüne ya da yedek işgücüne sunduğu ya da sunacağı her şartı kabul etmek zorunda olmasıdır. Bu işçinin emek sürecine katılımı ile bir işçiden, birkaç işçiden elde edebileceği karı elde edebilmektir. Bu şekilde artı değer korunabilmekte ya da sürekli olarak arttırabilmektir. Kapitalizmin doğasında olan bu “artı değer” ve “yedek işgücü” kavramları hane içi yeniden üretim söz konusu olduğunda birbirinden ayrı tutulamaz. Öyle ki; kadının hane içindeki tüm görevleri, işleri hane dışındaki bu kapitalist sistem için hazırlanmış gibidir.

Toplumda yaşayan ve toplumun en küçük parçası olarak ifade edilen aileler, aslında kapitalist sisteme her geçen gün entegre edilmektedirler. Özellikle de gelişmekte olan

lkelerde yaşayan bireyler ve aileleri bu entegrasyon sürecini sorgulayamadan ve anlayamadan geçirmektedirler. Özellikle 1980 sonrasında dünya genelinde neo-liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başlanması ve küreselleşmenin çok hızlı ilerlemesiyle birlikte toplumsal değerler de bir takım değişimlere maruz kalmıştır. Bunun en yoğun yaşandığı kurumlar ise hiç şüphesiz ailelerdir. Kapitalizm, tüm dünyayı etkilemesine karşın, gelişmekte olan ve genç nüfus yoğunluğu fazla olan ülkelerde aile kurumunda ve aile bireyleri üzerinde daha net görülebilen değişikliklere neden olmaktadır. Buna karşın, modern toplumun her aşamasında kapitalizmin işleyişine destek verecek türden aileler ve aile ilişkileri varlığını sürdürmektedir. Kapitalist sistemin hızla gelişip hantallaşmasına karşın bir yandan da çeşitli devlet politikalarıyla aile kurumunun korunması amaçlanmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, ailenin fonksiyonu yalnızca üretim ilişkileri düzeyinde kalmayıp, sermaye ve devlet işbirliğinde de önemli bir yere sahiptir. Bunun en önemli göstergesi ise devlet eliyle gerekli görüldüğü hallerde özel hayat alanı içinde tanımlanan aileye müdahale edilebilmesidir. Devlet bu müdahaleyi çeşitli politikalarla yerine getir. Aile üzerinde uygulanan tüm bu politikalar ise yine kadın bedeni ve kadın emeği üzerinden sürdürülmektedir.

Türkiye üzerinden ifade etmemiz gerekirse, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve bakanlıkça yürütülen çalışmalarda, sivil toplum örgütleri, medya ve diğer kitlesel iletişim ve propaganda araçları kullanılmaktadır. Kadın bedeni ve kadının emeğinin devlet ve ekonomi işbirliği için büyük olan yerini korumak adına, doğum kontrolüne yönelik çalışmalar, kürtaj hakkı, doğum şeklinin nasıl olacağı ve kaç ocuk yapılması gerektiği devlet kurumları tarafından ivedilikle takip edilmekte ve bu konuyla ilgili söylemler hemen hemen her mecrada deklare edilmektedir. Hane nüfusuna katılacak her bir birey, ileride işgücü piyasasına katılacak yeni bir üretim faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu emek faktörünü doğuracak olan da, büyütecek olan da, sisteme hazırlayacak olan da -özellikle geleneksel aile yapılarında- şüphesiz ki kadındır. Bu nedenle devlet tüm imkanlarını kullanarak nüfusun çoğalması için çaba harcamaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin en büyük göstergeleri genç nüfusun ve ölüm oranının (bebeklikte, hastalık halinde, sosyal ve ekonomik geri kalmışlık nedeniyle) düşmesi ve yaşlı nüfus oranının artmasıdır. Yaşlı nüfusunun artması da aktif işgücü piyasasında gerekli ve kalifiye elemanın ya da ara elemanın bulunamaması anlamına gelmektedir. İşte bu nedenle kadınların ve ailenin devletler nezdinde önemi büyüktür (James, 2010).

Üretim sürecinde emek faktörü, yeri kolayca doldurulamayacak kadar mühimdir. Kadınların yeniden üretim sürecinde yalnızca aile içerisinde değil, toplum içerisinde de önemli bir rolü bulunmaktadır. Toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi ve devamlılığını

sağlayacak olan her birey o toplumun normlarına göre kendini biçimlendirmekte ya da toplum bireyi biçimlendirmektedir. Bu iki fark ise birbirinden çok ince bir çizgiyle ayrılmaktadır. Bireylerin içinde doğup, büyüdüğü aile ve sonrasında toplum, bireyin kendini gerçekleştirebilmesine ne kadar izin verirse ve katkı sağlarsa birey o denli nitelikli hale gelmektedir. Bireyin nitelik kazanması ise kimi toplumlarda başkalarına ya da başka kurumlara hizmet şeklinde kendini gösterirken, kimi toplumlarda bireyin mutluluğundan hareketle toplumsal mutluluk ve refah olarak kendini göstermektedir. Refah düzeyi yüksek toplumlarda kişisel tercihler önde gelirken, refah düzeyi düşük olan toplumlarda toplumsal tercihler önde gelmektedir. Kadınlar ve kadınların hayatları boyunca sarf ettikleri emek düzeyi ve aldıkları maddi ya da manevi karşılık da yine içinde bulundukları toplum tarafından onlara verilen yerle ilişkilidir. Yani toplumsal yeniden üretim sürecinde de kadınlar bir taraftan iktidar-sermaye ilişkisinin, diğer yanda da patriyarkanın hegemonyası altında ücretsiz emek sürecine dahil olmaktadır. Özellikle de hane içinde ücretsiz emek sarf eden kadınların çocuk bakım işleri, kadının hane içi emeğinde önemli bir alan teşkil etmekte ve kadını ücretli işlerden de alıkoymaktadır (Buğra, 2012: 62-63).

2.4. Türkiye Özelinde Hane İçi Üretim ve Ev Kadınlarını Konu Alan Literatür Üzerine Bir İnceleme

Kadın emeği tartışmalarının son yıllarda ülkemizde de yoğunluk kazanmış olması, kadınların hane içi emeklerinin ulusal ve küresel ekonomik konjonktür içerisinde ki yerini ve önemini de belirlemektedir. Bu anlamda ülkemizde akademik çevrelerce ve sivil toplum örgütlerince yapılan çalışmalar henüz beklenen düzeyde olmasa da Türkiye’de bu konu üzerinde önemli çalışmalar yapan isimlere ve çalışmalarının bir bölümüne bu aşamada yer verilecektir.

Türkiye’de akademik çevrede kadın konusu üzerine çalışmalar yapan bazı isimler ve çalışmaları şöyledir; Gülay Toksöz; Kalkınmada Kadın Emeği (2012), Yaşar Çabuklu; Toplumsalın Sınırında Beden (2004) ve Toplumsal Kurgular ve Cinsiyetçilik (2007), Ayşe Toksöz; Patriyarka, Kapitalizm ve Doğurganlığın Kontrolü (2010), Deniz Kandiyotti; Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar (2007), Çağla Ünlütürk Ulutaş; “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek” (2009), Ahmet Makal ve Gülay Toksöz; Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği (2012) gibi çalışmaların dışında, doğrudan hane içi emek tartışmalarına ek olarak bazı çalışmalara yer verilecektir.

Kadın konusunu Marxist görüş ve feminist görüş üzerinden ele alan Özlem Onaran, kadın sorununu cinsiyet ve sınıf temelli bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Sınıflı toplumun

yarattığı çatışmanın/diyalektiğin kadın ve erkek üzerindeki tezahürü ile bu durumun kadınlar üzerinde baskı aracı olarak kullanıldığı çalışma içerisinde savunulmaktadır. Kadın sorununu ya da cinsiyet meselesini Marxist çerçeveden ele alan Onaran, Klasik Marxist görüşten başlayarak konuyu tartışmaktadır. Erkek egemenliği ve bunun sonuçları üzerinde devam eden çalışma, aile kavramı ve ailenin ekonomik sistemde ki yeri üzerinde da durmaktadır. Bu bağlamda feminist kuramlar da kadın kimliği ve kadın emeği çerçevesinde anlatılmaktadır. Tarihsel boyutlarıyla bu durumu elen alan çalışma, sınıflı toplum ve işbölümü üzerinden konuyu patriyarkal üretime dayandırmaktadır. Kapitalizmin yeni sömürü biçimlerine ve bu sömürü ilişkisi içerisinde kadınların durumuna dikkat çekilmektedir(Onaran, 2015).

Kadın emeği üzerine yakın tarihte yapılmış çalışmalar yalnızca kadının hane içinde ki emeğini ele almakla kalmayıp, ev içerisinde ‘ev eksenli çalışma’ olarak da adlandırılan ve el emeğine dayanan işlerin ve bu işleri yapan kadınların kapitalist ekonomilerde ki yerini, varoluşunu anlatan çalışmalar da mevcuttur. Fulya Alikoç’un “Ev Eksenli Çalışma ve Kadın Emeği” başlıklı çalışmasında kadın emeğinin tarihte yaşanmış ekonomik ve sosyal dönüşümlerle hane içi emeğe ya da ev eksenli çalışmaya dönüştüğü anlatılmaktadır. Özellikle de Marx ve Engels’in kuramlarından yola çıkarak yapılmış bu çalışmada kadın emeğinin neredeyse her boyutu, sosyal ve ekonomik işlevi ve yeri ele alınmıştır. Bu çalışmada hane içinde aile bireylerinin birlikte çalışması ile tarımsal üretim gerçekleştiriliyorken, Marx (1982: 588-610)’ın ‘basit kapitalist işbirliği’ olarak tanımladığı dönemde ilk kez mekânsal olarak ev-iş yeri ayrımının başladığı ve bu sürecin devamında kadın emeğinin aile içi işlerle sınırlandırıldığı anlatılmaktadır. Bu süreç aynı zamanda erken kapitalist dönemi de anlatmaktadır. Kadın emeğinin ekonomik değişimler neticesinde hane ile biçimlendirilmesinin aynı zamanda kadının ev işleri dışındaki işlerden uzaklaştırılmasının bir adımı olduğunu da göstermektedir. Aynı çalışma içerisinde ev eksenli çalışmanın ya da kadın emeği sorunsalının temelinde yatan etkenlerden birinin de eril tahakküm olduğu vurgulanmaktadır. Yazar, eril tahakküm çerçevesinde toplumun ve bireylerin kadınlardan beklediği, kadınlar üzerinde kurguladığı hayatın şekillenmesiyle ilgili çarpıklıkları farklı kuramlarla ve feminist kuramlarla da desteklemektedir. Tüm bunlardan hareketle Alikoç, ev eksenli kadın emeğini şu başlıklar altında toplamaktadır:

- a) Metalaşmış Emek= Üretken Emek= Ücretli Emek
 - Zorunlu Emek
 - Artık Emek
- b) Metalaşmamış Emek=(Meta üretmeyen) Yeniden Üretken Emek= Ücretsiz Emek: Haneye ve Hane Bireylerine Dair Her Şey.

Diğer yandan kadınların hane içinde yaptıkları işlerin özellikle de büyük şehirlerde kayıt dışı işlere dönüştüğü anlatılmaktadır. Neo-liberal politikalar sonucunda yetersiz denetlemenin ve kural boşluklarının etkisiyle adeta pıtırak gibi çoğalan ve yayılan kayıt-dışı/düzensiz işler düşük maliyetli olması nedeniyle ev kadınlarına verilmektedir. Bu kadınların emeği sayesinde de büyük bir havuz dolmaktadır (Alikoç, 2011).

Hane içinde günlerini geçirmek zorunda kalan dar gelirli ailelerde yaşayan kadınlar, bir başka aracı olmaksızın yine el emeği ile para kazanmaktadırlar. Burada el emeğinden kasıt; örgü, dikiş, nakış, ücret karşılığı çocuk bakımı, evlere temizliğe gitme gibi maddi değeri kapitalist araçlarla yapıldığında epey yüksek olan işlerdir. Bu işleri ise kadınlar genellikle eş, dost, akraba vesilesi ile yapmaktadırlar. Dolayısıyla iş ilişkisinin içerisine yakınlık girdiği için kadınlar hak ettikleri emeklerinin karşılığını isteyememekte ya da alamamaktadırlar. Bu işlerin güvencesiz ve kayıt-dışı olması tüm bunların cabasıdır. Bu kayıt-dışı işleri yapan kadınlar ise resmi kayıtlarda, tüm emeklerine rağmen, hiç çalışmamış ya da çalışmıyor olarak görülmektedirler.

Kadının hane içinde ki emeğinin görünür olabilmesi ve ücretlenmesi gerektiği ile ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar kadınların hane içinde zaman ve mekan sınırı olmaksızın ve durmaksızın yaptıkları işlerin ölçülebilirliği üzerinde durmaktadır. İktisadi yaklaşımla konuyu ele alan bu çalışmalar, iktisattaki fayda yasasından hareketle savlarını temellendirmektedirler. Fayda yasasına göre, fayda üzerinden elde edilen verim ele alınmaktadır. İktisat biliminde esasen fayda analizini mallar ve malların tüketimi üzerinden ele alan fayda yasası emeğin verimini de açıklayabilmektedir. Fayda yasası içerisinde ayrılmış olan iki temel görüş, faydanın ölçülüp ölçülemeyeceği üzerine tartışmalar yürütmektedir. Buradan hareketle kadın emeğinin ölçülebileceği ve fayda maksimizasyonu ve marjinal verimlilik yasası ile açıklanabileceğini savunan bir tez çalışması Çiğdem Aldemir tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada kadınların evlerinde yaptıkları işlerin çifte mesai ya da ikinci vardiya olarak görüldüğü anlatılmaktadır. Ayrıca kadınların ev içerisinde bedenlen yaptıkları tüm işlerin yanı sıra harcamış oldukları duygusal emeğin iç içe geçtiği ve bu nedenle de ev emeğinde mesai tanımı olamadığı anlatılmaktadır. Bu tez içerisinde kadın emeği ve emeğin maddi bir karşılığı olduğu çeşitli kuramlarla ve iktisadi açıklamalarla desteklenmektedir. Marxist yaklaşımdan hareketle kadın emeğinin ücret boyutunun asgari ücretten hareketle hesaplanabileceği, ev içerisinde yapılan işlerin tümünün kapitalist sistem içerisinde ücretli iş olarak yapıldığı anlatılmaktadır. Günümüzde ya da daha önceleri kadın emeğinin hesaplanmamasının ana nedenlerinin neler olduğu iktisadi çerçevede ele alınmaktadır (Aldemir, 2016).

Çisel Ekiz Gökmen'in "Toplumsal Cinsiyet ve Zaman Yoksulluğu: Hane İçi Ücretli ve Ücretsiz Emek Sunumu" başlıklı çalışması, kadınların işgücüne katılım oranlarını, bu oranların nelere bağlı olarak değiştiğini, kadınlar üzerinde sosyal yaşamda ya da çalışma yaşamında uygulanan cinsiyetçi yaklaşımları ve kadınların gelir yoksulu olmalarının yanında boş zaman yoksulu olduklarını Muğla ilinde yaptıkları anket çalışması ve istatistiki verilerle anlatmakta ve ortaya koymaktadır (2017).

Kadın emeğinin ev ekonomisi dışında bir ekonomik sistemin içerisinde yer alışı süreci kapitalist ekonomilerde oldukça fazladır. Ancak bu durum sanılanın aksine, kadınları güçlendirmek üzerine kurulmuş bir sistemin gereği olarak değil, kadın emeğinin ucuz işgücü haline getirilmesi için kurgulanmış bir durumdur. Bu bağlamda yapılan bir takım çalışmalar bulunmaktadır ve kadın emeğinin küresel ekonomi içerisinde yer alması üzerine süreci ele alan çalışmayı Başak Ergüder yapmıştır. Ergüder çalışmasında, kadın emeğini farklı kategorilerde ele almakta ve tartışmaktadır. Kadınların işgücü piyasasında ki yerini ele alan kuramlardan ve bu kuramların ortak olarak üzerinde durduğu temel kanıdan bahsedilmektedir. Bu kanının ise kadın-erkek eşitsizliği üzerinde durduğu görülmektedir. Çalışma içerisinde küresel kapitalizmden, refah devletine ve kadınların maruz kaldığı despotik uygulamalara değinilmekte, kadınların neden işgücüne kabul edildiği ya da edilmediği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca küresel kapitalizmin kadınların işgücüne katılmasına izin verse dahi kadınları emek sürecinde nasıl baskıladığı ve sınırlandırdığı anlatılmaktadır. Kadınların ucuz, güvencesiz, kayıt-dışı ya da esnek çalışma koşulları ile çevre işgücü haline getiriliş süreci aktarılmaktadır (Ergüder, 2008).

Küreselleşme bağlamında kadınların emeği refah devleti politikalarıyla farklı alanlarda konumlandırılmaktadır. Ülkelerin ekonomik ve siyasi gidişatına bağlı olarak yeni emek talepleri oluşmaktadır. Küreselleşme ile birlikte ev hizmetlerine, yaşlı bakım hizmetlerine vb. kadın emeğine olan ihtiyaç ortaya çıkmış ve pek çok ülke bu anlamda göç stratejileri belirlemiştir. Bu alanda yapılan bilimsel çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Bu çalışmalardan biri Saniye Dedeoğlu'nun yaptığı ve Avrupa ülkelerinde göçmen kadın emeğini sosyal refah devleti uygulamaları bağlamında ele alan bir çalışmadır. Çalışma içerisinde Avrupa ülkelerinde göçmen kadın emeği talebinde olan artışın nedenleri ve bu kadınların çalışma alanları incelenmiştir. İnceleme sonucunda kadınların ev hizmetlerinde ve benzeri işlerde yoğunlaştıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca göçmen kadınların geldikleri ülkelerin genellikle aynı olması da çalışma içerisinde ele alınmıştır. Çalışmada göçmen kadın emeği sosyal refah devleti bağlamında ele alındığından, Avrupa ülkelerinde bu uygulamanın nasıl seyrettiği de anlatılmaktadır. Sonuç olarak, göçmen kadın işçilerin yaptıkları işler için az ücret

aldıkları, güvencesiz çalıştıkları ve emeklerinin sömürüldüğü ifade edilmektedir (Dedeoğlu, 2008).

Ev hizmetlerinde göçmen kadın emeği üzerine yapılmış başka bir çalışma da Çağla Ünlütürk'e aittir. Bu çalışmada ise; Türkiye'ye göç eden ve ev hizmetlerinde çalışan kadınlar anlatılmaktadır. Göç olgusunda küreselleşmenin etkileri üzerinde durulmuş ve bu çerçevede ev hizmetlerinin yükseliş nedenleri anlatılmıştır. Ülkemizde göçmen kadın emeğine hangi gerekçelerle ihtiyaç duyulduğu ve bu ihtiyaçların dönüşüm süreçleri işlenmiştir. Göçmen kadınların ev hizmetlerinde çalıştıkları sırada yaşadıkları olumsuzluklar ve neden göç etmeyi ya da ev hizmetlerinde çalışmayı tercih ettikleri yapılan görüşmeler ve araştırmalarla okuyucuya aktarılmıştır. Görüşme yapılan göçmen kadınların göç süreçleri da dahil olmak üzere çalışma koşullarına, yaşadıkları zorluklara yer verilmiştir (Ünlütürk Ulutaş, 2008). Ünlütürk'ün göçmen kadın emeği konusunda yapmış olduğu bir çalışma da "Evin İçi İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emeği" makalesidir. Bu makalede ise; yine daha önceki çalışmalarda olduğu gibi göçmen kadın emeği ve ev hizmetleri ele alınmıştır. Ayrıca konu, küreselleşme bağlamında refah devleti uygulamaları, ekonomi politikaları ve bunların ülke halkları üzerinde ki etkisi yönüyle değerlendirilmiştir. Böylece göçmen kadın emeği ve ev hizmetlerinin gelişim seyri anlatılmıştır (ÜnlütürkUlutaş, 2010).

Kadın emeği üzerine yapılmış ve yapılmakta olan çalışmalar yukarıda yer verdiğim çalışmalardan ibaret olmamakla birlikte, bu konu halihazırda üzerinde daha çok çalışılmaya muhtaç bir konudur. Yukarıda da görüldüğü gibi hane içi emek tartışmalarıyla ilgili yapılmış çalışmalar ülkemizde de bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların büyük bir kısmının hane içi emek tartışmalarını saha çalışmaları üzerinden yapılmamış olması ya da çalışmaların sayısının yetersiz olması hane içi emek tartışmasının görüngenliğini azaltmaktadır. Be nedenlerle, kadınların ev içerisinde ücretli ya da ücretsiz olarak yaptıkları işlerin boyutu her yönüyle daha detaylı incelenmeli ve ortaya konmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HANE İÇİ KADIN EMEĞİ ÜZERİNE SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. Yöntem

Bu araştırmada öncelikle konuya ilişkin ikincil veri kaynakları incelenmiş ve ardından da bir saha araştırması yapılmıştır. İkincil kaynakların incelenmesi göstermiştir ki, toplumsal cinsiyet perspektifinden hane içi kadın emeğini konu alan kuramsal tartışmaların ve ücretli ev işçiliği/hizmetçiliği konu alan saha araştırmaların görece fazla olmasına rağmen, ev kadınlarını/ücretsiz ev işçilerini konu alan saha araştırmaları yok gibidir. Buradan hareketle, bu tez çalışması ev hanımları/ücretsiz ev işçileri üzerinde bir saha araştırmasına girişmektedir. Saha araştırması sırasında görüşme yapılan ev kadınlarına kartopu araştırma tekniği ile ulaşılmıştır. Saha araştırması sırasında görüşme yapılacak kadınlara önceden belirlenmiş, ucu açık sorular sorulmuş ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapmak için evlerine gidilen ev kadınlarının ev içerisinde görüşme yapmak istememeleri, bazılarının ise görüşmeyi kabul etmemeleri nedeniyle görüşme yapılacak kadınlarla iletişime geçmek zorlaşmaktadır. Bu nedenle görüşme yapmayı kabul eden ev kadınlarının haneleri dışında, haneye yakın mekanlarda görüşme yapılırken başka kadınlarla da iletişime geçilmiş ve bu aşamada görüşme yapmayı kabul eden kadınlarla görüşmelere başlanmıştır. Bu nedenlerle kartopu araştırma tekniği tercih edilmiştir.

Ev dışında da olsa görüşme yapmayı kabul eden kadınlar, görüşme sırasında ses kaydı ya da görüntü alınmasını istemedikleri için ses ve görüntü kaydı alınmamıştır. Görüşme yapılan kadınlar, kendileriyle yapılan bu görüşmelerden tanıdık kimselerin hiçbir şekilde haberdar olmamasını istemişlerdir. Görüşmeler için genellikle evlerine yakın parklar tercih edilmiştir. Ayrıca görüşmeler için parka gidildiğinde çocukları için parkta olan kadınlar da görüşmelere şahit olmuş ve sonrasında kendileriyle de görüşme yapılmasına izin vermişlerdir. Görüşme yapılacak ev kadınları ile görüşmeye başlamadan önce güven ortamı sağlamak için kadınları tedirgin edecek sorulardan kaçınılmıştır. Toplamda on ev kadını ile en az birer saat süren görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin on ev kadını ile sınırlandırılmış olma nedeni, görüşmelerin sayısının artmasıyla birlikte alınan cevapların benzerlik ya da aynılık göstermesidir.

Bu araştırma Antalya ilinin Kepez ilçesinde Kültür mahallesinde, Ocak ve Şubat 2018'de yapılmıştır. Ayrıca incelenmek istenilen olgunun doğası nitel bir araştırma desenini derinlemesine veri toplamayı gerekli kılmaktadır. Bu araştırma genelleyici sonuçlara ulaşmak için değil, incelenen olguya ilişkin sonraki araştırma formülasyonlarına katkı

sağlayabilecek betimsel veriler elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu araştırmanın analiz birimi hanedir yani, hanenin bütün özellikleri ve hanede yaşayan bireyler araştırmaya dahil edilmiştir. Bu nedenlerle hanenin fiziksel özellikleri araştırma içerisinde anlatılamamaktadır. Açıklanan nedenlerle yalnızca kadınların hane ile ilgili beyanlarından hareketle hane hakkında bir fikir oluşmuştur.

3.2. Görüşme Yapılan Ev Kadınlarıyla İlgili Tanıtıcı Bilgiler

Tablo 3.1 Görüşme Yapılan Kadınların Yaşları, Eğitim Düzeyleri ve Evlilik Sürelerine İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Görüşme Sırası	Yaş	Eğitim Durumu	Evlilik Süresi (Yıl)
Görüşme 1	28	Lise terk	9
Görüşme 2	41	İlkokul mezunu	21
Görüşme 3	72	Okur-yazar değil	55
Görüşme 4	33	Üniversite mezunu	8
Görüşme 5	38	İlkokul mezunu	18
Görüşme 6	40	Üniversite mezunu	18
Görüşme 7	63	İlkokul terk	45
Görüşme 8	49	Ortaokul mezunu	29
Görüşme 9	35	Lise terk	15
Görüşme 10	50	İlkokul mezunu	28

Saha araştırması için on ev kadını seçilmiştir. Görüşme yapılan kadınların ortak özelliği düşük gelir grubundaki aile mensubu olmalarıdır. Tez çalışmasının yapılmasındaki önemli amaçlardan biri de; düşük gelir grubunda yer alan ailelerin yaşadığı hanelerde ev kadınlarının yaşamlarının ve hane içerisindeki durumlarının daha anlaşılır olabilmesini sağlamaktır. Bu nedenle Antalya ili Kepez ilçesi tercih edilmiştir. Yukarıda ki tabloda kadınların temel bilgileri yer almaktadır. Bu temel bilgilerden hareketle görülmektedir ki; görüşme yapılan kadınlar geniş bir yaş aralığında, çok farklı eğitim düzeylerine sahip, evliliklerinde ve ev kadınlığında oldukça tecrübelidirler.

Görüşmeler sırasında kadınlara, yukarıdaki tabloda yer alan bilgilere ek olarak daha önce hane dışında bir işte çalışıp çalışmadıkları sorulmuştur. Bu soruya karşın görüşmecilerden yalnızca bir kişi çalıştığını ifade etmiştir. Bu görüşmeci evliliğinin ilk yıllarında bir süre çalıştığını fakat daha sonra çocukları dünyaya geldiği için çalışmayı bıraktığını ifade etmiştir. Görüşme yapılan diğer dokuz ev kadınının ise hayatları boyunca bir ücret karşılığında çalışmadıkları bilgisine ulaşılmıştır. Fakat görüşme 4’de bir süre de olsa çalışan ev kadını üniversite mezunu olup, bu konuda şunları dile getirmektedir:

Evlendiğim ilk yıllarda bir süre çalıştım. Sonra ilk çocuğum olduğunda işi bıraktım. Tekrar çalışmayı düşünüyordum ama sonra ikinci çocuk geldi ve çalışma fikrini yine ertelemek zorunda kaldım (Görüşme 4).

Kadınların çalışmayı tercih etmesinde ya da etmemesinde eşlerinin ve çevrelerinin etkisi olduğu oldukça açıktır. Bir süre çalışmış ve sonrasında zorunluluklardan dolayı işi bıraktığını ifade eden görüşmeciye bu kararın kime ait olduğu sorulduğunda;

Eşimle ortak kararımız. Çalışmamın artısını eksisini düşündük, çalışmamın benim ve ailem için artısı olmadığına karar verdim. En azından çocuklarım büyüyene kadar böyle olmasının daha doğru olduğunu düşündük. Eğer ben çalışmaya devam etseydim çocuklar için bakıcı gerekecekti bu durumda bizi maddi olarak zorlayacaktı. Çünkü ben çalışıyor olsam bile düşük ücret alacaktım. Evet, belki sigortam yatacaktı ama tüm kazancım yine harcamalara gidecekti. Çalıştığım için ev işlerini yapacak birine ihtiyaç duyacaktık. Bunun için eve temizlik yapacak ücretli birini getirmek zorunda kalacaktık. Her zaman böyle olmayabilirdi tabi ama büyük ihtimalle ev işleri ve ev dışındaki işim bir arada beni çok zorlardı ve birinin yardımına ihtiyaç duyardım. Ayrıca çocuklarımı da kolayca kimseye emanet edemezdim bu yüzden işten ayrılmak en doğrusu gibi geldi (Görüşme 4).

Diğer yandan görüşme yapılan kadınlardan daha önce hiç çalışmamış olmasına karşın çalışmayı isteyen ancak bir önceki görüşme örneğinde olduğu gibi akraba ve çevre baskısıyla çalışmadıklarını söyleyenler olmuştur.

Hiç çalışmadım. Bir ara çalışmak istemiştım ya da çalışırım diye düşünüyordum ama eşim ve ailesi karşı çıktılar. Sonrasında da çocuklarım oldu ve çalışma konusu böylece kapandı. Ama kendi paramı kazanmak isterdim (Görüşme 1).

Görüşme yapılan kadınlar maddi imkanları yetersiz olmasına karşın çalışmadıklarını, bunun nedeninin ise yalnızca kendileri olmadığını ifade etmektedirler. Kadınların yaşadıkları çevrenin de kadınların çalışmalarını hoş karşılamadığını, hatta zaman zaman çevredeki insanların çalışan kadınlar hakkında dedikodu yaptıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca çalışmaları halinde hane ile ilgili üstlendikleri tüm sorumlulukların sekteye uğrayacağını bu durumun ise aile içerisinde geçimsizliğe neden olabileceğini belirtmektedirler. Kadınların meslek sahibi olmamaları ya da daha önce hiçbir çalışmadıkları için eşleriyle ya da hanede ne sorun yaşarlarsa yaşasınlar görmezden geldiklerini belirtmektedirler.

Hiç çalışmadım, çalışmayı da düşünmedim. Küçük yaşta evlendim. Bizim orda kadın çalışırsa ayıplanır. O yüzden çalışmadım. İlk evlendiğimiz yıllarda memlekette oturuyorduk. Sonra orada iş imkanları yetersiz olduğundan Antalya'ya gelmeye karar verdik. Burada akrabalarımız vardı, onlarla iletişime geçtik ve Antalya'ya taşındık. Buraya da ilk taşındığımız yıllarda hiçbir imkan yoktu, çalışmam da pek mümkün değildi. Zaten cahilim çok yapabileceğim iş yok (Görüşme 5).

Evlenmeden önce çalışan ya da evliliğinin ilk yıllarında çalışan kadınların çalışmayı bırakmalarında ki en önemli nedenin çocuklar olduğu kanısı yaygın durumda. Kadınlar eğitilmiş ve meslek sahibi olsalar dahi, eşleri ve kendilerinin kazançlarının göz önünde bulundurdıklarını, gelir gider dengesini hesap ettiklerini ve sonuç olarak içinde bulundukları koşullara göre rasyonel bir tercih yapmaları gerektiği için işten ayrılmasının daha doğru bir karar olacağını düşünmektedirler. Burada en önemli nokta ise; çocuklar dünyaya geldikten sonra çocuk bakım masrafları ve bakıcı masraflarının ailelerin bütçesinde açacağı delik olarak görülmesidir. Çalışan kadınların çalıştıkları iş yerlerinde ücretsiz kreş hizmetinin olmaması ya da devlet tarafından çocuk bakım desteklerinin yetersiz olması, kadınları iş yaşamından geri çekmektedir. Ayrıca evlendikten sonra ailenin genişlemesi nedeniyle hanedeki işleri yapacak birine olan ihtiyaç ev kadınlığını/kadının evde çalışmasını mecbur kılmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranları, hane içi bakım sorumluluklarının arttığı evlenme ve çocuk sahibi olma dönemlerinde azalmaktadır (Buğra, 2012: 47-69). Kadınlara çalışmaları karşılığında teklif edilen ücretlerin daha düşük olması kadınları işgücü piyasasından geri çekmekle birlikte, kadın ve erkeğin ev içerisindeki eşitsizliğinin piyasaya da yansımaya neden olmaktadır. Bu durum da; ‘ev işi dezavantajı’ olarak ifade edilmektedir (Öneş vd., 2015: 127). Gelişmiş ülkelerde kadının işgücü piyasasına dahil oluş oranı daha yüksek iken, ataerkil toplum yapılarında kadınlar hane içi işlerden sorumlu oldukları için ücretli işgücü piyasasına girememektedirler (Sallan Gül, 2005: 27).

3.3. Hanelerin Dışarıdan Görünümü: Fiziksel Olarak Gecekondu, Sosyal Olarak Patrilokal

Görüşme yapılan kadınlarla ilgili bir başka önemli nokta da hanedeki kazancın dışında yaşadıkları hanelerin genel özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar hane içerisinde görüşme yapmayı kabul etmemelerine karşın haneleri ile ilgili bilgiler vermişlerdir. Görüşme yapılan kadınlardan şu an için yalnızca bir tanesi gecekonduya yaşamakta ve geriye kalan sekiz kadın da evliliklerinin bir döneminde gecekonduya ya da köyde yaşadıklarını ifade etmektedirler. Yalnızca bir görüşmeci evliliğinin başından bu yana apartmanda yaşadığını ifade etmiştir. Görüşmecilerin yaşadıkları yerler gecekondu bölgeleri olmakla birlikte buralarda geçtiğimiz yıllarda kentsel dönüşüm projeleriyle birlikte apartmanların, binaların çoğaldığını öğreniyoruz. Bu nedenle görüşme yapılan kadınlar şu an apartmanda yaşıyor olsalar da önceleri bu bölgedeki gecekonduya yaşadıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca şunu da ekliyorlar, bizler kentsel dönüşüm projesi buralara gelmeseydi ev sahibi olamazdık, çünkü bizler de fakiriz ailelerimiz de fakir, diyerek durumlarını özetlemiş oluyorlar.

Şu an eşimin kazancını biriktirmemiz mümkün değil. Ama şöyle bir şansımız var, biz ilk evlendiğimiz zaman Antalya’da oturmuyorduk. Antalya’ya sonra geldik. İş bulabilmek için. O zamanlar da biz bu mahalleyi kendimize uygun olacağını düşündük. Bu mahalle gecekondu mahallesiydi. Biz de bir gecekondu yaptık. Eşim gündüzleri işe gidiyordu, gece de birlikte evi yapıyorduk. Gerçekten ‘gece konduk’ yani. Zamanla bu mahalleye kentsel dönüşüm geldi. Af çıktı, müteahhitler geldiler ve biz de yerimizi kat karşılığında müteahhide verdik. Böylece evimiz oldu. Yoksa mümkün değildi evimizin olması. Buranın dışında ne paramız ne de malımız var (Görüşme 2).

Hane içi kadın emeğini sorusunu araştırırken, hanede yaşayan bireylerin sayısı, ailelerin kaç çocuk sahibi oldukları ve haneye giren aylık gelirin ne kadar olduğu gibi hane içi iktisadi konular da karşımıza çıkmaktadır. Çünkü eğer hane içi kadın emeği söz konusu ise ve bu kadınların harcadıkları emeğin yaşam standartlarına olan etkisi söz konusu ise hanede kaç kişi yaşadığı ve haneye giren gelirin ne kadar olduğu da önemlidir. Tez çalışması kapsamında görüşmelerin yapıldığı düşük ve orta gelirli ailelerin yaşadığı bir durumda ve bu da hane içi kadın emeğine ne taraftan yaklaşılması gerektiğini gösterebilir niteliktedir.

Tablo 3.2 Hanede Toplamda Kaç Kişi Yaşadığı, Çocuk Sayısı ve Haneye Giren Toplam Gelir

Görüşme Sırası	Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Çocuk Sayısı	Aylık Gelir
Görüşme 1	6	2	1500-2000 TL
Görüşme 2	6	4	2000-2500 TL
Görüşme 3	2	3	Bilinmiyor
Görüşme 4	5	3	2000 TL
Görüşme 5	6	2	1500-2000 TL
Görüşme 6	6	3	3500 TL
Görüşme 7	8	4	Emekli maaşı
Görüşme 8	5	3	1800 TL
Görüşme 9	4	3	3000 TL
Görüşme 10	4	3	1000-1500 TL

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi görüşme yapılan kadınların en az sahip olduğu çocuk sayısı iki, ancak hane nüfusunun çocuk sayısı az olmasına karşın kalabalık olmasının nedeni; hane de erkeğin ailesiyle birlikte yaşıyor olmalarıdır. Görüşme 1, görüşme 5, görüşme 7’de bu durumla karşılaşmıştır. Sosyoloji biliminde geçen ve tanımlanan bu evliliğin adı ‘patrilokal’ yani babayerli ya da baba çevresi olarak tanımlanan evlilik türüdür. Bu evlilik türünün tanımında özetle, kadının evlendikten sonra eşinin ailesiyle birlikte yaşadığı eve gelmesi ve aileyle birlikte yaşamalarıdır.

Patrilokal evlilik, Anadolu’da da sıklıkla rastlanılan fakat modernleşme ve kentleşme sonrasında, kırdan kente göçle birlikte örnekleri azalmakta olan bir evlilik şeklidir. Özellikle de muhafazakar-geleneksel ailelerde sıklıkla gerçekleştiği sanılmaktadır. Geçmiş yıllarda

Anadolu’da ve kırsal alanlarda aileler oğullarını evlendirip birlikte yaşamaya devam etmekteydiler. Türkiye toplumunun 1980’li yıllara değin yoğun olarak tarım toplumu olması nedeniyle, aileler kendilerine ait ya da başkalarına ait ekili-dikili alanlarda çalışacak emeğe, kol gücüne ihtiyaç duymaktaydılar. Bu şekilde hem hane dışında yapılması gereken tarım ve hayvancılık en az maliyetle gerçekleştirilmekte, hem de hane içerisindeki işler yerine getirilmekteydi. Bu durumun her zaman düşük gelir düzeyine sahip ailelerde olduğunu söylemek de elbette doğru olmaz. Daha önce belirttiğim gibi muhafazakar aile yapılarında da gelenekten dolayı ailelerin iki-üç nesil halinde birlikte yaşadıkları bilinmektedir.

Patrilokal evlilik biçiminde kadının işleri yalnızca hane ile sınırlı kalmamaktadır. Bu tip evliliklerde evin idaresi ya da yönetimi hanenin en yaşlıları olan anne ve babaya aittir. Tüm bu geleneksel yaşam biçiminin dışında ayrıca kadınlar hanede ya da hane dışında söz hakkına sahip değildirler. Bu durum ise evin gençlerinin belirli bir yaşa erişmelerine kadar ve hatta kendi çocuklarını da evlendirdikleri zamana kadar devam edebilmektedir. Ayrıca evin küçük bireyleri yani çocuklarda tarlada ya da benzeri işlerin yapıldığı aile işlerinde karşılıksız olarak çalışmaktadırlar. Böylece aile dışından kişilere emek gereksinimi kalmamakta ya da bu gereksinim en aza düşmektedir. Kırsal alanda tarımla geçinen geniş ailelerde yalnızca daha kalabalık gruplar halinde çalışmaları gereken hasat, ekin biçme gibi dönemlerde başka insanlara yani ücretli emeğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle kadının hane içi emeğinin tartışılması noktasında ‘patrilokal’ evlilikler de önemli bir yere sahiptir. Çünkü kadının çekirdek ailede ya da modern aile yapısında yaptığı işlerle patrilokal, kırsal-geleneksel aile yapılarında yaptığı işler arasında farklar bulunmaktadır. Bu farklar hane içi işlerin çeşitliliği ile ilk olarak karşımıza çıkmaktadır. Çekirdek aile içerisindeki işleri yapan ev kadını ile geniş aile içerisinde hane içi işleri yapan kadınların görevleri benzeşse de işlere ayrılan zaman ve işlere harcanan emek bakımından farklılık gösterebilmektedir. Geniş ailelerde hane nüfusunun çekirdek ailelere göre daha kalabalık olması, bazı örneklerde hane yapısının kalabalık aileye uygun olmaması ve hane üyelerinin sağlıksız, zor koşullarda yaşamaları, yine nüfus kalabalığından dolayı günlük yapılan işlerin daha fazla olması vd. çekirdek ailede ve geniş ailede kadın emeğinin kıyaslanmasında en önemli faktördür. Kırsal kesimde yaşayan kadınlar, hane içi işlerinin dışında tarım ve hayvancılıkla da uğraşmaktadırlar. Bu durum da kadınların iş yükünü ve “duygusal emeğini”¹ arttırmaktadır. Çekirdek ailelerde yaşayan ve modern

¹ Duygusal emek: kadınların hane içerisinde ve hane dışında yaptıkları işler ve üstlendikleri sorumlulukları, bu sorumlulukların toplum tarafından kadınların yerine getirmelerinin beklenmesidir. Kadınların fiziksel emek harcama sürecinde görünmeyen ve tüm bu işlerin duygusal tarafını kapsayan emeğe ‘duygusal emek’ denmektedir. Bu kavram henüz kadın çalışmalarında ve kadın emeği tartışmalarında yeni bir kavramdır.

toplumda yaşayan kadınlar günümüz koşullarında sosyal, kültürel pek çok konudan haberdar olabiliyorken; kırsal kesimde yaşayan kadınlar görece daha az imkana sahip olabilmektedir. Özellikle hastalık ve doğum gibi konularda pek çok imkandan mahrum kalabilmektedirler.

Patrilokal evlilik biçimi bir yandan evliliğin iktisadi boyutuna destek verirken diğer yandan da dayanışmacılığın farklı bir örneğini sunmaktadır. Saha araştırmaları sırasında görüşme yapılan kadınlar şu an için köyde yaşamıyor olsalar da, yukarıda belirttiğim üç ev kadınından bir tanesi (görüşme 7) geçmişte eşinin ailesiyle yaşamış olup, şu an da eşiyle birlikte kızının evinde yaşamaktadır. Diğer iki görüşmeci de (görüşme 1 ve görüşme 5) şu an eşlerinin aileleriyle yaşamaktadırlar. Eşinin ailesiyle yılın yarısını aynı evde yaşayarak geçiren ve eşinin kazancının harcamalarına yetmediğini ancak aileyle birlikte yaşadıkları için memleketten temel gıda maddelerini temin edebildikleri için geçinebildiklerini görüşmeci şöyle ifade ediyor;

Normalde gelirimizin yetmesi çok zor, kira var, çocukların masrafları var, evin masrafları var, kendimize çok harcama yapmıyoruz ama bunlara para yetiştirmek zor oluyor. Onun dışında memleketten sık sık kuru yiyecek, kışlık, yazlık erzak göndermeye çalışıyorlar. Eşimin ailesi bizde kaldığı zamanlarda da eşimin babasının emekli maaşı var. Oradan onlar da harcamalara yardım ediyorlar(Görüşme 5).

Kalabalık hanede yaşamanın ve ev kadını olmanın zorluğu olup olmadığını ise şöyle anlatıyor;

Oluyor tabi ama dediğim gibi, onların bize maddi olarak katkısı oluyor, yaşlı oldukları içinde birinin onlara bakması onları mutlu ediyor. Kolay olmayan tarafları çok var. Evde üç kişinin, dört kişinin işini yapmakla altı kişinin işini yapmak arasında çok fark var. Bulaşık, çamaşır, ütü, temizlik hiç bitmiyor. Başka taraftan rahat hareket edemiyorum, özel hayatım varmış gibi hissedemiyorum, sürekli onları memnun etmeye çalışıyorum. Ben de insanım ve bu çok zor geliyor bazen. Maddi durumumuz iyi olsaydı belki durum farklı olabilirdi (Görüşme 5).

Bu aşamaya kadar hanenin fiziki özelliklerine ilişkin bulgulara ver verilmiş olup, bu aşamadan sonra hanenin içi ile ilgili bulgulara yer verilecektir.

3.4. Görüşme Yapılan Ev Kadınlarının Evlenme Şekilleri ve Hane Yapıları

“Ev Kızı’ndan Ev Kadını’na”

Görüşme yapılan ev kadınlarının nasıl evlendikleri yani; geleneksel usullerle mi yoksa modern usullerle mi evlendikleri bilgisinin kadınların hane içerisindeki ve yaşadıkları çevredeki konumlarına dair ipuçları verdiğini düşünmekteyim. Bu nedenle görüşme yapılan kadınlara eşleriyle nasıl evlendikleri sorulmuştur. Kadınların sosyal yaşamlarına dair sorulan

tek soru yalnızca bu değildir, fakat tez konusunun haneye yönelik oluşu ve hane içerisinde kadınların duygusal ve fiziksel emeğini anlamaya yönelik oluşu nedeniyle bu sorun önemlidir. Daha önceki başlık içerisinde kadınların eğitim durumları, kaç çocuk sahibi oldukları ve yaşadıkları hanelerin fiziksel özelliklerine dair genel bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler ışığında alınan cevaplarla birlikte bir çerçeve çizilecektir.

Görüşme yapılan kadınlar içerisinde tek tek yaşam standartlarını değerlendirirken kendi yaşamlarıyla ilgili karar verebilme haklarının olup olmadığı önemli görünmektedir. Görüşme yapılan on kadından yalnızca ikisi üniversite mezunu olup, diğer kadınlardan ise; bir tanesi okuma-yazma bilmemekte, dördü ilköğretim mezunu ya da terk, bir tanesi ortaokul mezunu, diğer ikisi ise lise mezunudur. Görüşme yapılan kadınların yalnızca bir tanesi bir dönem çalışmış olup, diğer kadınların hiç biri daha önce çalışmamış durumdadır. Bu bilgileri hatırladıktan sonra kadınların evlilik öncesi yaşamlarında yani ‘baba evi’nde ki yaşamlarında hane içi işlerle olan ilişkileri ve hanedeki yerleri hakkında genel bir fikir oluşmaktadır. On kadından dokuzu evlenmeden önce de ev işleri yaptıklarını ifade etmektedirler. Ev işlerinden kasıt ise; bugün evlilikleri içerisinde yaptıkları işlerin neredeyse tamamının aynısıdır. Temizlik, yemek, bulaşık, ütü, çocuk bakımı, eğer köyde yaşamışsa tarla işleri, hayvancılık gibi pek çok işi yaptıklarını belirtmektedirler. Görüşme yapılan kadınların evlenmeden önce yaşadıkları hanelerin gelir durumuna ait net bilgiler bulunmamaktadır. Ancak konuşmalardan anlaşılmaktadır ki görüşme yapılan kadınlar, düşük gelirli hanelerde doğmuş ve evlenene kadar bu hanelerde yaşamışlardır. Görüşmeler sırasında baba evinde de rahat bir yaşam sürdürmediklerini, maddi yetersizlikler nedeniyle küçük ve kalabalık hanelerde yaşadıklarını, bu hanelerde yaşayan kişi sayısının bazen sekiz bazen de on kişiye kadar çıkabildiğini ve dolayısıyla herkesin bir işin ucundan tutması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu nedenle ev işlerine ve ev kadınlığının zorluklarına alışık olduklarını belirtmektedirler. Hatta bir görüşmeci bu konuyu konuşurken şu ifadeyi kullanmıştır:

Ben evlenmeden önce ‘ev kızı’yım. Evlendikten sonra da ‘ev hanımı’ oldum. Yani hayatım hep evle ilgilenmekle geçti ve ev dışında başka bir hayatım olmadı (Görüşme 8).

Diğer kadınların tamamının görüşmeler sırasında söyledikleri şey: “Hangi ev kadınına gidip soru sorsan sana benim anlattıklarımın çok farklı bir şey söylemeyecektir.” İfadesi kadınların hem kendi gerçekliklerini hem de toplumsal gerçekliklerini kavrayışa sahip olduklarını göstermektedir.

Görüşme yapılan kadınların neden okumadıkları sorulduğunda ise; yaşadıkları çevrede ve dönemde kız çocuklarının çok okutulmadığını, böyle bir bilincin olmadığını ve evle ilgili işler nedeniyle de okumadıklarını ya da okutulmadıklarını ifade etmektedirler. Okumadıkları

için de bir yaştan sonra tek yapabilecekleri şeyin evlilik olduğuna inandıklarını belirtmektedirler. Bu bilgilerin kadınların yaşamlarının evlilikle birlikte değişmediğini, kadınların doğup, büyüdüğü çevrenin ve hanelerinde aynı paralellikte olduğunu bu nedenle de evlilik sonrasında yaşam standartlarının, emek süreçlerinin değişmediğini göstermektedir.

Evlilik kararının verilmesinde kadınların söz haklarının olup olmaması ülkemizde geçmişten bugüne değin tartışma konusu olmuştur. Günümüzde modern yaşam standartları ve kadınları sosyal hayata daha çok katılımıyla birlikte, kadınların evlilik kararlarını kendi iradeleriyle verebildikleri düşünülebilir. Elbette bu durumun istisnasına ülkemizde ve dünyanın farklı noktalarında rastlanabilir. Burada önemli olan nokta, kadının hane içinde ve hane dışındaki konumudur. Evlilik kararında kadınların istek ve iradelerinin olması da bu konum üzerinde önem teşkil etmektedir.

Görüşme yapılan kadınlardan yalnızca 2 kişi kendi isteğiyle evlendiğini belirtmiştir. Diğer kadınlar ise, ailelerinin istekleriyle yani görücü usulüyle evlendiklerini belirtmektedirler. Evlilik kararıyla ilgili yöneltilen sorulara karşılık verilen cevaplar şöyle:

Eşimle görücü usulüyle evlendik. Eşim ve ailesi Antalya merkezde yaşıyorlardı, biz de Antalya'nın bir köyünde yaşıyorduk. Eşimin ailesinin komşuları bizim yakın akrabalarımızdı. Eşim için ailesi kız aramaya başlamışlar, bizim akrabalarımızda benden bahsetmiş. Böylece köyümüze beni görmeye ve istemeye geldiler. Bize geldikleri zaman ilk defa eşimi gördüm ve o zaman tanıdım. Tabi ne kadar tanımak denirse! Bu süreç dışında ailelerimiz olmadan hiç dışarıda tek başımıza görüşüp, konuşmamız olmadı. Biz geleneksel aile yapılarına sahibiz. O yüzden her şeye dikkat etmemiz gerekiyordu. Zaten okumamıştım, köyde yaşıyorduk ve köy yaşantısı gerçekten çok zor ve sıkıcı geliyordu. Gençtik, hala gencim ama şu an aynı heyecanı yaşamıyorum, aynı heyecanı duymuyorum, o zaman başkaydı. Genç olduğumuz için yapmak istediğimiz çok şey oluyordu ama yapamıyorduk (Görüşme 1).

Kadınlar ailelerinin doğrudan baskısı ve kararıyla evlenmiş olmasa bile kimi zaman da üzerlerindeki sosyal çevre baskısından kurtulmak için evliliği bir yol olarak seçmek zorunda kalabilmektedir.

Köyde yaşamının verdiği pek çok imkansızlık vardı. İnsanlar dar kafalıydı. Yapmadığımız şeylerin bile bazen cezasını çekiyorduk. Kısacası kısıtlı bir hayatımız vardı, her yönden. Bu yüzden köyden ve etraftaki insanlardan çok bunalmıştım. Üzerine bir de eşimin ailesi istemeye gelince ve üstüne bir de Antalya'da yaşayacaksın dediklerinde hiç düşünmeden kabul ettim. Çok başka, farklı hayallerle evlendim tabi herkes gibi. Ama evlendim ve birde geldim ki hiçbir şey anlatılan gibi değilmiş. Eşimin ailesi beni isterken yaşamlarıyla ilgili çok güzel şeyler anlatmışlardı ama hiç anlatılan gibi olmadığını gördüm (Görüşme 1).

Öyle anlaşıyor ki; evlilik öncesi kadınların yaşamlarında önemli olan ve önemli bir alanı kapsayan konular, evlilik şekline ve evlendikten sonraki yaşama da sirayet

edebilmektedir. Yukarıdaki örnekte kişinin anlattıklarından hareketle şehir merkezinde yaşayan insanların çok uzak köylerde evlilik için ‘kız’ araması da aslında bu evliliğin kuruluşunda yalnızca geleneksel yargıların etkili olmadığını, bunlarla birlikte maddi kaygıların da olduğunu göstermektedir.

Eşiyle görücü usulü ile evlenenler genellikle evliliğin tamamen kendi isteği dışında olduğunu, aslında evlenmek istemediklerini, evlilik için daha farklı bir insan hayal ettiklerini ifade etmiştir. Evlenmeden önce eşini neredeyse hiç tanımadığını, ailesinin eşini beğendiği için ve eşinin ailesi varlıklı olduğu için evlendirildiğini anlatıyor. Ve ekliyor:

Beni aslında şimdiki eşime vermezlerdi ama ben biliyorum ki, eşimin ailesi varlıklı olduğu için benim bu evliliği yapmamı çok istediler (Görüşme 10).

Aslında görücü usulü evliliklerde aileler manevi değerleri ön planda tuttuklarını söyleseler de durumun böyle olmadığını, beklentinin maddi yönde olduğunu bir görüşmeci anlatıyor. En önemli ifadesi ise şöyle oluyor:

Ailem için benim ne istediğim ya da ne istediğimin hiçbir anlamı yoktu, bu yüzden de beni dinlemediler (Görüşme 10).

Kadın kimliğinin tamamen cinsiyet olarak algılanması ve kadının biyolojik özellikleri, kadının sosyal bir varlık olmasında ve aklını kullanabilmesinde engel olarak görülebilmektedir. Bunlarla birlikte ekonomik açmazlar kadınların hayatlarıyla ilgili söz söyleme yetisini kısıtlamaktadır. Ruhat Yaşar (2007: 253): “ Ülkemizde zayıf, bağımlı, çaresiz kadın rolü kadınlara yakıştırılan düşük statülerinin reel sonucudur ve bu durum, kişisel olmayıp sosyo-ekonomik eşitsizliğin bir ürünüdür.” diyerek bu durumu özetlemektedir. Bu noktadan hareketle de kadınların evlilik kararını verirken söz haklarının olup olmaması pek çok etkiyle bir arada değerlendirilmelidir. Olayları algılayış biçimimiz ise sosyo-kültürel yapı içerisindeki ilişkilerin bir görüntüsüdür (Bottomore ve Nisbet, 1990: 229). Olayların nasıl olduğu, ev kadınlarının ya da toplumda pek çok kadının evlilik ve hane ile ilgili durumu, aslında çevremizdeki insanların algılayışından ibarettir ve bunu da sosyal-ekonomik-kültürel yapı belirler.

Bu bölümdeki tartışmalar başka bir gerçekliğe daha işaret ediyor, o da, aslında kültürel yapı içine gizlenmiş olan kadın emeğinden öte, kadının kendisinin de bir nesne konumuna indirgenmiş olma halidir. Dolayısıyla kadının varlığı ve kimliği yalnızca toplumsal etkenlere bağlı olarak görülebilmektedir. Bu görünüm ise kadınların zihinsel ve duygusal özelliklerini görmezden gelinmesi nedeniyle kadını nesneleştirmekte ve kadını kendisi dışındaki kişilere ve işlere hizmet etmeye odaklamaktadır.

3.5. Ataerkillik Kısılcacında Hanede Kadın ve Hane İçinde Kadın Emeği

Saha çalışması kapsamında görüşme yapılan ev kadınlarının günlük hayatlarında yaptıkları işler yalnızca hane içerisindeki işlerden ibaret değildir. Hane içerisindeki işlere ek olarak ev kadınları, hane dışındaki işleri de yapmaktadırlar. Bu işler; alışveriş, faturaların ödenmesi, çocukların sosyal alanlara götürülmesi, çocukları okula götürüp getirmek gibi işlerden oluşmaktadır. Ayrıca kadınlara yüklenen toplumsal rol ve görevler nedeniyle kadınların çevrelerine ve akrabalara karşı görevleri de bulunmaktadır. Bu görev dizini ataerkil toplum yapılarında ve doğu toplumlarında olduğu kadar batı toplumunda da kadınlar için söz konusudur. Hugo G. Beigel'in Romantik Aşk adlı çalışmasında da anlattığı durum Batı kültüründe farklı bir çerçeveye ile sunulmaktadır. Bu sunum erkeklerin mutlak iktidarlarından vazgeçerek ya da ödün vererek kadınlara bir armağan gibi görülmektedir. Yani kadın evlilik içerisinde yaptığı işleri aşk adına yapmaktadır ve bu da erkek sayesinde olmaktadır. Batı'da 'Victorian geleneği'nde erkeğin kendi yaşamında gereksiz gördüğü ancak yapılması gerektiğine inandığı erdemli yaşama dair tüm işler kadına yüklenmektedir. Böylece erkek vicdani olarak huzur bulmaktadır (Beigel, 1951: 331). Buradan hareketle kadınların kendilerine yüklenen tüm işleri başkalarının rahatı ve refahı için yapmalarından öte, başka insanların huzuru, ataerkil düzenin devamı için yaptıkları anlaşılmaktadır.

Ev kadınlarının hane içerisinde yaptıkları işler şekil itibarıyla farklılıklar gösteriyor olsa da dünyanın pek çok ülkesinde ve bölgesinde aynı nitelikleri taşımaktadır. "Kadınlar dünyadaki bütün işlerin üçte ikisini yapıyor, dünya gelirinin yüzde 5'ini elde edebiliyor ve dünyadaki malların yüzde 1'inden azına sahip" (James, 2010: 185). Bu işler, temizlik yapmak, yemek yapmak, çamaşır yıkamak, bulaşık yıkamak, çocuk bakmak, çocuk büyütme, eşlerin istekleriyle ilgilenmek, ev dışında da toplumun kadınlardan beklediği karşılığı vermek, toplumsal yeniden üretimi sağlamak, hane içi yeniden üretimi sağlayarak hane ekonomisini korumak, hane içerisinde gerektiğinde tasarruf etmek gibi daha pek çok işi kapsamaktadır.

Kamu alanındaki tutumlarda görülen bazı değişimlere rağmen, günümüzde aile üyelerine hizmet etmekten, onları tozun, atıkların kirletmesinden ve düzensizlikten korumaktan, çiğ olanı pişmiş hale getirmekten ve küçük vahşileri uygar erişkinlere dönüştürmekten esas sorumlu hala kadınlardır (Davidoff, 2002: 186).

Ev kadınlarının emeklerinin tartışılması ise bu noktada önem kazanmaktadır. Çünkü ev kadınlarının birbirine benzer pek çok işi olabileceği gibi ev içerisinde ya da sosyal yaşam içinde farklı işleri de olabilmektedir. Ayrıca tüm bu işleri yapması beklenen kadınların, bu

işleri ne zaman yapıp, ne zaman yapmayacağıyla ilgili de bir saat ve mekan sınırlandırması bulunmamaktadır.

Devletlerin en temel istatistiği, Gayri Safi Milli Hasıla'dır (GSMH). Çoğu kadının emeği bunun dışında tutulmuştur. Bu işin içeriği nedir? Bir kısmı, metropol kadınlarının "özel" alan dahilinde yaptığı ev işidir –yani, aile içinde yapılan iş. Bu işin doğasına, niceliğine ve değerine dair görüşler büyük çeşitlilik gösterir ve bu konu tartışmalara neden olur. Mesela, bazı feministlere göre çocuk bakımı "ev işi" değildir, yani "sağlıklı ama talepkar bir erkek için yapılan iş gereksiz ve aşağılayıcı bir işken" "bir çocuğa ya da engelliye bakmak" öyle değildir. Bu, yaygın olarak kabul edilen bir görüşü ifade eder: Çocuklar kadınların sunduğu hizmete muhtaçken, çoğu erkek ve diğer kadınlar kendilerine bakabilecek durumdadır, dolayısıyla kadınları bu işe esir eden, alışkanlık, kültür veya sadece geri kalmışlıktır... Pek çok kadın ev işinin en temel unsurunun ücretli işte çalışan, okula giden, ev işi yapan, işsizlikten yılmış kadın ve erkeklerin sorunlarıyla uğraşmak olduğunu bilir. Evde yapılan işin; ev dışındaki işin ve genel olarak hayatın pürüzsüzce devam etmesini sağlamak gibi bir amacı olduğunu bilir: Dünyanın dört bir yanında, hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerde, kadınlar ekonominin geri kalanının işlenmesini sağlayan ve ulusal hesaplamalarda, sayım raporlarında yer almayan, sosyal ve ekonomik göstergelere açıkça yansıtılmayan, gizli destek ekonomisinin başlıca dayanağıdır (James, 2010: 186-187).

Kadınların toplumsal sorumluluklarını yerine getirirken, hane içerisinde işlerini yaparken kendi yorgunluklarını görmezden gelmelerini sağlayacak motivasyon kaynakları; kendilerini adadıkları eşleri, çocukları ve çevreleridir. Bu kaynakları besleyen en önemli unsurlar ise; toplumsal normlar ve dini kabullerdir. Harcanan emeğin karşılığının alınamaması ya da görülememesi de tıpkı Kadir Cangızbay'ın (Cangızbay, 2000: 145'den akt. Kosbatar, 2012: 63) modern çağ köleliği ile ilgili söylediği gibi, insanların zamanla 'amorfe nesne'lere dönüşme halinin ev emekçisi kadınlar için de geçerli olduğu düşünülebilir.

Saha araştırması sırasında görüşme yapılan kadınlara "evde hangi işleri yapıyorsunuz?" şeklinde sınırlandıran bir soru sormak yerine, "evde bir gününüzü anlatır mısınız?" şeklinde bir soru yöneltmiştir. Mümkün olduğunca da verilen cevaplara herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Böylece ev işlerinin bir kapsamının ya da sınırının olup olmadığını anlamak amaçlanmaktadır. Kadınların gün içerisinde hanede ya da hane dışında yaptıkları işlere yönelik sorulara verdikleri cevaplar üzerinden hane içi kadın emeğine daha yakından bakmaya çalışalım.

Sabah erken kalkıyorum önce çocukları kaldırıp okula hazırlıyorum, onlara kahvaltılarını yaptırdıktan sonra okullarına gönderiyorum. Sonra eşim kalkıp kahvaltısını ediyor onu da işine gönderiyorum. Onlar gittikten sonra da akşama kadar, günümün neredeyse tamamını yemek yapmakla ve bulaşık yıkamakla geçiriyorum. Çocuklar okuldan gelene kadar genelde bu şekilde ev işlerini tamamlamaya çalışıyorum. Onlar okuldan gelince karınlarını doyuruyorum. Sonra da küçük kızlarımın derslerini yapıyoruz. İlkokula gidiyorlar ben de onlarla birlikte okula gidiyorum diyebilirim. Haftada bir gün fizik tedaviye

gidiyoruz. Bende onunla ilgilenmek zorundayım. İkizlerden bir tanesi doğuştan engelli ve buna bağlı olarak da bazı psikolojik sorunları var. Çok zor bir çocuk. Zamanımın büyük vakti onunla birlikte tedaviye gidiyorum. Orada hem tedavi oluyor hem de bir takım eğitimler alıyoruz. Diğer velilerde çocuklarıyla geliyorlar. Bunların dışında normal günlerimde işlerimi hallettikten sonra eğer vaktim varsa komşularla görüşüyorum. Burada hemen herkesin yaşamı zaten birbirine benziyor. O yüzden bizim için birbirimize karşı ayıp yok, küçümsemek yok. Hepimiz aynı sayılırız. Hepimizin benzer sorunları var. Bir araya gelince de dertleşiyoruz, biraz dedikodu yapıyoruz, gülüp eğlenmeye çalışıyoruz. Günlerim böyle geçiyor (Görüşme 2).

Aynı çevrede yaşayan kadınların sorunları aynı olması kadınları ortak bir payda da birleştiriyor. Bu durum kadınları yaşadıkları çevrenin dışında başka çevrelerden izole ediyor gibi görünse de sosyalleşebildikleri tek alanın aynı mekanlar olması nedeniyle önemli görünmekte.

Görüldüğü gibi katılımcıların günlük ev işleri dışında önemli bir başka sorumlulukları daha bulunmaktadır. Örneğin, engelli bir çocuğu olan kadın tüm ev işlerini yapmanın ve diğer aile bireyleriyle ilgilenmenin dışında, engelli çocuğunun tüm bakım işlerini de üstlenmiş durumdadır. Daha önce de belirttiğim kadınların fiziksel emeklerinin yanı sıra duygusal emeklerinin de varlığı ve bu emeğin de somut bir anlam kazanabilmesinin önemi bu örnekte daha açık bir şekilde görülmektedir.

Faturaları ben yatırıyorum. Alışveriş içinde haftalık tükettiğimiz yiyecekler için ben pazara gidiyorum. Onun dışında kalabalık bir aile olduğumuzdan uzun süre tükettiğimiz yiyecek, içecek, kıyafet, temizlik malzemeleri gibi ihtiyaçları eşimle birlikte alışveriş merkezlerinden, toptan yapıyoruz. Böylece daha uygun oluyor bizim için. Eşim bu işleri tek başına yapmaya pek zaman ayıramıyor. Eşimin çalışması gerekiyor, tek gelirimiz eşimin işi.. Boş zamanlarda bile ekstra işlere gittiğinden vakit ayırması çok zor. Yine de vakit bulabilirse o zaman çocukların gitmek istediği bir yer varsa oraya gidiyoruz ya da alışverişe gidiyoruz. (Görüşme 2).

Diğer yandan, üniversite mezunu olan fakat dışarıda ücret karşılığı bir işte çalışmadığı için ev kadını olan bir görüşmecinin ev işleriyle ve bir günüyle ilgili anlattıkları şöyle:

Ev işlerini anlatmam gerekirse, tüm ev kadınlarının yaptıkları işlerden farklı değil. Ancak benim evliliğimde ve ev işlerinde beni en çok zorlayan şey eşim ve çocuklar. Eşimin duyarsız, katı ve tutucu bir adam olması, çocuklarım küçük oldukları için çok yaramaz olmaları, eşimin babasının yaşlı olması ve özel ilgi gerektiren bakıma ihtiyacı olması beni en çok zorlayan şeyler. Bunlar da diğer evliliklerden ve diğer ev kadınlarından daha zor bir hayat yaşamama neden oluyor. Evime ve aileme harcadığım fiziksel emekten ziyade manevi emeğim beni çok yoruyor. Her gün diğer kadınların da yaptıkları rutin işlerin dışında bir de bu bahsettiğim problemlerle uğraşmak zorunda kalıyorum. On sekiz yıldır evliyim ve ilk günden bu yana hep aynı şeyleri yaşıyorum. Eşim anlayışsız bir adam ve yaşadığı sağlık sorunları

nedeniyle psikolojisi bozuk. Bu yüzden normal bireyler ya da çiftler gibi değiliz. Ben, tabi ki her işimi başkalarının yapmasını beklemiyorum ama hiç değilse biraz anlayış ve güler yüz bekliyorum. Şimdi, yani son yıllarda çocuklarım büyüdüleri için işlerim biraz daha kolaylaşmaya başladı. Ama bu kez de eşimin babasının sağlık sorunları çok arttı. Yani sanki üç değil de dört çocuğum var gibi hissediyorum. Çocuklarım küçükken, yaşları da birbirlerine çok yakın oldukları için onlarla baş edemiyordum, sürekli bir kaza atlatıyorduk, gözümün önünden onları ayıramıyordum. Ama onlara da kızamıyorum çünkü eşim bizi evden dışarı pek çıkarmazdı, çocuklar da evde enerjilerini harcayamadıklarından sürekli aksiyon yaşamak zorunda kalıyorduk. Evin kalabalık olması nedeniyle her öğün için yeniden yemek yapmak zorunda kalıyorum. Sürekli çamaşır yıkamak zorunda kalıyorum. Bunların yanında eşim eve geldiğinde yardım etmez, yardım etmediği gibi de hal hatır bile sormaz. Son derce sıkıcı ve monoton bir hayatımız var. Bazen kendimi askeriyede gibi hissediyorum. Kendi evimde yaşıyorum ama istediğim şeyleri yapamıyorum (Görüşme 6).

Yukarıdaki örnek, kadınların duygusal emeğinin ve fiziksel emeğinin bir göstergesidir. Nedeni ise; kadının hane içerisindeki tüm işleri üstlenmesinin yanında, eşinin hasta olan babasına bakması, onun ihtiyaçlarını karşılamasının, eşi oldukça tutucu bir insan olduğu için özgür iradesiyle hareket edemiyor olması, eşiyle arasında sosyal iletişimin olmayışı, hane içi emeğinden ziyade tatil günlerinde köylerine giderek orada tarla işlerinde de çalışması kadınların emeğinin zamandan ve mekandan ne kadar bağımsız olduğunu göstermektedir. Yapılan bilimsel çalışmalarda kadınların günlük emeğiyle ilgili de net bir saat süresi ve yapılan işe karşılık gelecek ücret belirlenmemektedir. Bu durumun nedeninin; kadınların yaptıkları işlerin sınırının bilinmemesinden kaynaklandığını düşünmekteyim. Örneğin, TÜİK (2015a; 2015b; 2015c) verilerine göre, “çalışmayan kadınların emeği günlük yaklaşık olarak 5 saattir”. Elde edilen bu verinin geniş bir araştırma sahasında yapıldığı ve ortalama bir hesaplama olduğu göz ardı edilmemelidir. Kadınların hane içerisindeki emeklerinin saat bazında değerlendirilmesi, bulundukları topluma, ekonomik koşullara, sosyal yaşantıya ve diğer pek çok faktöre göre değişebilmektedir.

Hane içi kadın emeği tartışılırken vurgulanması gereken bir konu da, hane içinin sağlık ve güvenliği tehdit eden birçok fiziksel, kimyasal, biyolojik ve psiko-sosyal riski barındırıyor olmasıdır (Ünlütürk Ulutaş ve Durusoy Öztepe, 2013).

Bütün bu verilerden hareketle, ev kadınlarının hane içerisinde emekleri yok değil ancak görünmez olduğu açıktır. Bu durumda kadınların maddi ve manevi anlamda erkeklere daha çok bağlanmalarına neden olmaktadır. Bu bağlılık ise; gerek siyasi, gerek sosyal, gerek ekonomik pek çok alanda eril tahakküm sayesinde desteklenmektedir. Böylece kadınların sosyal yaşamdan geri çekilmelerine, vasıfsız olarak nitelendirilmelerine ve hane içi emeklerinin görünmezleşmesine olanak sağlanmaktadır.

Kadınların hane içi emekleri hakkındaki tartışmalar genel anlamda kadının hane içinde ki ücretsiz emeği üzerinden sürdürülse de kadınların hanede harcadıkları emeğin bir kısıtının bulunmaması yani, zaman ve mekan gibi sınırlarının olmaması kadın emeğinin maddi karşılığının ölçülebilmesini de zorlaştırmaktadır. Ayrıca kadınların hayatları boyunca hane içinde ve hane üyeleri için yaptıkları işler nedeniyle sosyal haklardan ve sosyal güvenceden de yoksun kalmaktadırlar. Kadınların sosyal yaşamdan izole olmalarının ya da bireysel eylemlerini yok saymalarının asıl nedeni kadınların birinci derece yakınları ve çevreleri tarafından baskılanmalarıdır. Kadınların yaşadığı bu baskı iki yönden gelmektedir. İlki toplumsal etkilerle kadının ve kadına ait olan pek çok şeyin saklanması ikincisi ise; iktisadi sebeplerdir. İktisadi nedenlerle sosyal ve mekânsal olarak ayrılan sınıflar yaşadıkları çevrede, yaşam şekillerine uygun olarak kurallar geliştirmektedir. Geliştirilen bu kuralların ise zamanla uygulanmasının artmasıyla birlikte yaygınlaşmaktadır. Ancak sınıfsal ayrım nedeniyle sınıf kendi kurallarını oluşturmaktadır. Yani, yüksek gelir grubunda yaşayan kadınların hane yapılarıyla, dar gelir grubunda yaşayan kadınların hane yapıları aynı değildir. Bu da kadınların bireysel ve toplumsal varlıklarını etkilemektedir.

SONUÇ

Kadın kimliğinin ve kadın emeğinin, yüzyıllardır süregelen toplumsal oluşumunda ve algılanışında pek çok farklı öğenin etkisi yer almaktadır. Bu öğeler, var oldukları toplumların dini, sosyal, kültürel, ekonomik özelliklerini içerisinde barındırmaktadır. Aynı zamanda kültürel ve tarihi öğeler, zaman ve toplum ayrımı bakımından bir bilinç oluşturmaktadır. Emek kavramı ve emek kavramının cinsiyet üzerinde şekillenmesinin ortaya çıkışı konusunda yararlanılan eserler ilk insanların yaşadıkları döneme ve toplumlara kadar uzanmaktadır. Bu eserlerin kaynağını ise antropolojik, tarihi, sosyolojik vd. araştırmalar oluşturmaktadır. İlk iş bölümü ve sonrasında kadın-erkek işlerinin mekânsal ayrımı bilimsel kaynaklarda kendini göstermektedir. İlk iş bölümünün temelinde yatan temel motivasyonun yaşamda kalabilmek adına olduğu bilinmektedir. Bu anlamda ilk insanlar yalnızca insani ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına beslenme, doğaya uyum sağlama ya da doğa koşullarıyla mücadele teknikleri geliştirip ihtiyaçlarını karşılarken, sonrasında temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yarayacak iş avadanlıklarını icat ettiler. Bu sayede insanlar doğada birlikte yaşadıkları hayvanlardan ayrılmaya başladılar ve giderek çalışmaya elverişli hale geldiler. İnsanların çalışmaya elverişli hale gelmeleri ve hayvanlardan yetenek bağlamında ayrılmaya başlamalarının, insanların anatomik gelişimleriyle de doğru orantılı olduğu düşünülmektedir. Emeğin ortaya çıkışı ve şekillenışı de tüm bu süreç içerisinde başlamıştır. İnsan topluluklarının bir arada yaşamaya başlamalarının üretim deneyimlerinin artmasını ve gelecek kuşaklara bu deneyimlerin aktarılmasını sağladığı öğrenilmektedir.

Emeğin ortaya çıkış süreci ve gelişimi açısından incelediğim kaynaklarda en önemli noktalardan biri de emek sürecinde ve iş bölümü sürecinde kadın ve erkeğin görev dağılımının karşımıza çıkmasıdır. Bu anlamda insanlığın başından itibaren tüm aşamalarını ve toplumları ele alan kaynaklar, ilkel toplumlarda erkeğin kadına nazaran daha güçlü olduğu için avcılık ve toplayıcılıkla ilgilendiğini, kadınların ise aile ve çocuk bakımının dışında doğrudan doğadan elde edilebilen besinlerin toplanması gibi daha çok yaşam alanına yakın alanlarda yer aldığını anlatır (Zubritski vd., 2006: 15-31). Cinsiyete dayalı ilk doğal iş bölümü de böylece ortaya çıkmış olmaktadır.

Emeğin insanlar arasındaki en yüksek düzeye ulaştığı ve görüngen olduğu aşama insanların bir araya gelerek kabileleri oluşturmaları, toprağı ekip biçmeyi ve üretim yapmayı öğrenmeleri, doğada bulunan kaynaklardan iş avadanlıkları yapmaları ve nihayetinde toprak mülkiyetinin başladığı dönemdir. Bu dönem, insanların yalnızca sınıfsal olarak ayrıştığı bir dönem olarak kalmayıp, kadın ve erkek arasında fiziksel ayrımın da ön planda tutulmaya

başlandığı bir dönemdir. Kadın ve erkek arasında fiziksel ayrımcılıkla başlayan cinsiyet algısı, ilk şehirlerin kurulmasıyla ve insanların sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel değer algılarının ve farklılıklarının artmasıyla birlikte kadın kimliğinin büyük ölçüde toplumda yok sayıldığı döneme kadar gitmektedir. Bunların örneklerini ise özellikle Antik Yunan ve Roma dönemlerine ait yazılı kaynaklarda görmekteyiz (Llyod, 1996). Bu döneme ait kaynaklarda kadının yalnızca bedeni değil, akli ve toplumdaki sosyal varlığı da tartışılmıştır. O döneme ait en önemli edebi kaynaklarda ve felsefi eserlerde de kadın kimliği kimi zaman tanrıça olarak ifade ediliyor olsa da bu durum aslında kadının doğurganlığı üzerinden kadını ele almaktan öte gitmemektedir. Nitekim aynı döneme ait başka kaynaklarda da kadının günahkar olduğu kabul edilmekte, kadın bedenin bir obje olarak görüldüğü anlaşılmakta, kadının toplumsal anlamda bir yer edinmeyeceği yazılı kaynaklarda ifade edilmektedir. Kadının bedeni bir tarafa, aklının da reel yaşamda yer edinmeyeceği ve kadınların doğasında da bu durumun olduğu dillendirilmektedir. Kadın ve kadınsı olan her ne varsa pek çok yazılı kaynakta her fırsatta kötülenmektedir.

Platon'un Timaeus'te aktardığı mitolojide, yüce kozmik akıl kavramıyla ilişkili olarak yapılmış bir cinsiyet ayrımı imasına rastlanır. Evrendeki akıl ve düzenin yansımasının kadın ruhunda, erkek ruhundaki kadar net olmadığı var sayılır. Kadınların ruhları, akıldan yoksun erkeklerin günahkar ruhlarından doğar...(Platon, 1937: 32'den akt. Llyod, 1996: 26).

Kadının toplumsal yerinin ve varlığının, kadının bedeni ve akli üzerinden rasyonel olmayan eril bir dille ifade edilişi, daha önce de belirttiğim gibi insan nüfusunun artmasıyla ve toplum yapılarının oluşumuyla birlikte toplumsal normların da içine işlemiş haldedir. Kadın kast edilerek söylenen sözler ve kadın üzerinden kurulmaya çalışılan itaat kültürü ataerkil düzen için kurgulan bir disiplinin ürünüdür. Ataerkil düzenin bir ürünü olan eril tahakküm ise kendini kadınlar üzerinden beslenen inançlar ve değer yargılarıyla göstermektedir. Bu durumun kadınlar için mekânsal bağlamda ve coğrafi anlamda bir kopma noktası bulunmamaktadır. Eril dil ve eril gelenekler Doğu ve Batı kültüründe kadın üzerinde aynı etkiyi yaratan bir evlilik (anlaşma) sürdürmektedirler. Zira doğu ve batı kültürü arasında kültürel olarak ciddi farklılıklar varmış gibi görünse de kadın algısı bakımından bir farklılık bulunmamaktadır. Bu ilginç benzerliğin altında yatan neden ise; özel mülkiyet sahipliği, toprak bölünmesi ve aile kavramının ortaya çıkışıdır.

Evliliğin ortaya çıkışı ve evlilik türleri ilk bakışta basit birer kadın-erkek ilişkisinin örneği gibi görünseler de, aile oluşumunda temel sebeplere bakıldığında, üretimin ve mülkiyet ilişkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum; insan sayısının giderek artmasına ve sürekliliği gibi kalabalık hareket etmeyi gerektiren faaliyetlere neden olmuştur. Tüm bu değişimler aile

ve evlilik kurumunda da değişmeye neden olmuştur. “İlkel göçebe toplumların en belirgin özelliklerinden olan düzensiz cinsel ilişkilerin yerini dış evlenme (exogami), yani aynı klan üyeleri arasından evlenmenin yasaklanması aldı”.Böylece farklı kabilelerin birbirleriyle bağ kurmaları sağlandı. Diğer taraftan da akrabalar arası evliliğin giderek azalması sağlandı (Zubritski vd., 2006: 32). Dış evlenme yoluyla yalnızca ‘çarpık cinsel ilişkilerin’ önüne geçilmiş olunmamakla birlikte, farklı topluluklarla da işbirliği ve ilişki kurulması sağlanmaktadır. Bu durum bir topluluğun ya da klanın diğerleri karşısında daha çok güç sahibi olması, gücünü gösterebilmesi açısından önem taşımaktadır.

Tarih öncesi kahramanlık hikayelerinde dahi sanılanın aksine kadınlardan övgüyle bahsedildiği bilinmektedir. Ancak ilk tek eşliliğin başlangıcı ve üretim ilişkilerinin şekillenmeye başlamasıyla birlikte eril iktidar yarışları baş göstermiş, kadının yeri ve saygınlığı giderek azalmaya başlamıştır (Engels, 2003). İlkel toplumdan kopuşla birlikte kadınların toplumsal yerinin daha çok güçlenmesi beklenirken aksi bir durumun gelişmesi kadınların toplumun merkezinden geriye doğru çekilmesiyle eşanlı gibi görünmektedir. Dolayısıyla ilk cinsel ilişki türlerinden başlayarak, ilk evlilik şekilleri, ilk toplumsal oluşumlar ve bunları şekillendiren iktisadi alan, patriyarkal bir alana hapsolmuştur. Evlilik türlerinin oluşumunda ilk zamanlarda ‘ana soy bağı’ önemliyken ve servet paylaşımı, mülkiyet ilişkileri bu bağı üzerinden devam ediyorken; “baba soy bağı”nın önem kazanması tüm dengeleri değiştirmiştir.

İlkel toplumdan itibaren başlayan değişim Avrupa’da bilimin ve düşüncenin öneminin hayli arttığı ve özgürlük hareketlerinin ilk olarak ortaya çıktığı 1800’lü yıllara dek sürmüştür. Elbette bu tarihten sonra kadınların sorunları ya da toplumsal anomaliler ortadan kalkmamıştır. Ancak toplumsal olaylara, genel anlamda bilinen ilk başkaldırıları bu dönemde görülmüştür. İlk kadın hareketleri çerçevesinde ortaya çıkan feminist akım ya da hareket bu anlamda büyük önem taşımaktadır. İlk feminist düşünürler kadın kimliği, kadın bedeni ve kadın emeği üzerine pek çok kuram ortaya koymuşlar ve pek çok söylem geliştirmişlerdir. Ancak bu ayaklanmaların başladığı döneme yakın dönemde başlayan ekonomik ve siyasal dönüşümler beraberinde kapitalist üretim ilişkilerini ve sonrasında liberal ekonomik sistemi getirmiştir. Kapitalist üretim ve liberal sistemin doğasında var olan artı değer, üretim ve yeniden üretim gibi temel nosyonlar kadın hareketlerini ve kimliğini yine gölgede bırakmıştır. Çünkü bu düşünce akımı (feminizm) yeni oluşmakta olan ekonomik düzenin doğasına aykırı bir konumdadır. Kapitalizmin yarattığı sınıflı toplum ve bu sınıfın iki ayrı kutbunda yer alan burjuvazi ve proletarya içerisinde kadınlar büyük bir yere sahiptir. Kadınların hane içinde ailelerine karşı var olan sorumlulukları burjuvazinin işini kolaylaştırmaktadır. Kadına

toplumsal olarak yüklenen sorumlulukların yanında ekonomik sistemin gizliden yüklediği sorumluluklar, kadın emeğinin yok sayılmasına ve hatta tanımlanamamasına neden olmuştur, olmaktadır.

Kadınların iş hayatında kolayca yer alabilmeleri ekonomik ve siyasi erk eliyle zorlaştırılmaktadır. Kadınların emek sürecine erkeklerden daha az dahil edilişi, daha az ücret alışı, evlilik, doğum gibi nedenlerle işe alınmayışları ya da işten çıkartılmaları kadınları iş hayatından ev hayatına doğru çekmektedir. Diğer yandan kadınlar için sürekli olarak pompalanan ‘analık’ ve ‘eş olmak’la ilgili söylemler siyasi iktidarlarca da desteklenmektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki; siyasi erk ve ekonomik erk sahiplerinin ortak bir amaçları vardır; o da kadınları büyük oranda ‘ev kadını’ haline getirmektir. Böylece kadın ve erkeklerin eşitliği ortadan kalkacak, kadınların yaşamsal maliyetleri azalacak, üretim sürecine dahil edilecek yedek işgücü kadınların doğurganlığı sayesinde her zaman bulunacak ve kadınlar hane içerisinde sürekli olarak yeniden üretim sürecine dahil edileceklerdir. Üstelik tüm bunları yapan kadınların ev içerisinde ya da hane içerisinde yaptıkları işler, erkeklerce yok sayılacak ve kadınların emeklerinin karşılığında hakları olduğu ya da olması gerektiği bilincinin oluşmasının da önüne geçilecektir. Kadınların tüm bu fiziksel emeklerinin farkında olmayarak ‘kadınlık içgüdü’sü’ fikriyle yaptıkları işlerin her birinin artık modern dünyada bir karşılığı bulunmaktadır. Bu karşılık, kadınların hane içinde yaptıkları tüm bu işleri ücret karşılığında yapan emekçiler üzerinden anlaşılabilir. Farklı ülkelerde, farklı şehirlerde yapılan araştırmalarda kadınların günlük ev işleri için harcadıkları emeğin toplam tutarı takriben hesaplanabilmektedir. Ancak bu durum kadınların hane içinde harcadıkları emeğin olmadığı anlamını taşımamaktadır.

“Kadın Emeğinin Görünmeyen Yüzü: Hane İçi Kadın Emeği” başlıklı bu tez çalışmasında amaç; kadınların hane içerisinde harcadıkları fiziksel emeklerinin bir karşılığı olduğu, bu fiziksel emeğin ölçülemeyen bir de duygusal emek tarafı olduğunu anlatabilmektir. Tez süresince kadınlarla ilgili pek çok kuram ve yaklaşımdan bahsedilmiş ve bu sayede kadınların eril dünyanın neresinde olduğu, kadınlara nereden bakıldığı anlatılmıştır. Bu sayede kadın emeğinin fiziksel ve duygusal emeğe dönüştüğü gösterilmek istenmiştir. Kadınların hane içerisinde harcadıkları fiziksel emeğin hesaplanabilen bir boyutu gün geçtikçe ortaya çıkmaktadır. Ancak, hane içi kadın emeğinin duygusal emek tarafı hala karanlıkta kalmaktadır.

Tez çalışması içerisinde saha araştırması sırasında kartopu örneklem tekniği kullanılarak, on ev kadını ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve nitel gözlem tekniğinden yararlanılmıştır. Kadınlara sorulan açık uçlu sorularda; kadınlar hakkında genel bilgiler, hane

yapıları, eşler ve çocuklarla ilgili sorular da sorulmuş ve genel bilgiler alınmıştır. Tezin üçüncü bölümü içerisinde yer alan bu araştırma sürecine ait iki adet tablo bulunmaktadır ve bu tablolarda kadınlara ait verilmesi gereken nicel bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler içerisinde, görüşme yapılan kadınların kaç yaşında oldukları, kaç yıldır evli oldukları, kaç çocuk sahibi oldukları, hanede kaç kişi yaşadıkları gibi bilgilere yer verilmiştir. Sonrasında hanenin gelir düzeyini ve kadınların yaşam koşullarını anlayabilmek adına kadınların eğitim düzeyleri ve eşlerinin gelir durumları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Görüşme yapılan kadınlarla ilgili nicel bilgilerin verilmesinin ardından, kadınların eşleriyle nasıl evlendikleri sorulmuştur. Burada ki amaç; kadınların karar verme aşamasında kendi özgür iradelerini çevrelerine karşı kullanıp kullanamadıklarını anlayabilmektir. Kadınların bu soruya verdikleri cevaplar ise kadınların evlenmeden önceki aile yaşam standartlarına ve hane içerisindeki konumlarına dair detaylar vermektedir. Görüşme yapılan on kadından yalnızca iki tanesi eşiyle kendi isteğiyle evlendiğini ifade etmiş ve geri kalan sekiz kadın görücü usulüyle evlendiklerini söylemişlerdir. Bu kararı kendi isteği dışında alan kadınların ise evlilik süreçlerinde etkili olan en önemli faktörlerin; aile, çevre ve maddi kaygılar olduğu anlaşılmaktadır. Görücü usulüyle evlenen kadınların aynı zamanda eğitim durumlarının üniversite öncesi grupta yoğunluk göstermesi evlilikle eğitim düzeyi arasındaki ilişki hakkında da merak yaratmıştır. Yani, eğitim düzeyinin bulunduğu noktanın kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşantılarına etki etmesinin yanında; bu durumun bireysel kararlarda etkili bir durum olduğu düşünülebilir. Görüşme yapılan kadınların evlilik öncesi aile yaşantıları ile ilgili verdikleri bilgilerde, görüşmeye katılan kadınların evlilik öncesi yaşadıkları çevreler dar gelirli ailelerin olduğu, köy ya da kasaba iken; evlilik sonrasında şehre gelmiş olsa da gelir durumu yetersizliğinden dolayı sosyal çevrelerinin benzer olduğunu göstermektedir. Kadınların evlilik öncesi hane içerisinde yaptıkları işler ile evlendikten sonra hane içerisinde yaptıkları işler neredeyse aynı nitelikteki işlerdir.

Bununla birlikte kadınların evlilik öncesindeki hayatları ile evlilik sonrası hayatlarının da paralellik, benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bugün için görüşme yapılan kadınlar apartman dairelerinde yaşıyor olsalar da geçmişlerinde gecekonduda yaşamış kadınlardır. Kadınların eşlerinin gelirleri 1000 TL ve 3500 TL arasında değişmektedir. Yani, en düşük gelir düzeyine sahip hanenin aylık geliri asgari ücretin bile altındadır. Bu nedenle eşler ek işler yapmaktadır. Görüşme yapılan haneler içerisinde en az nüfusa sahip ailede iki kişi yaşamaktadır. Bunun dışında hanelerde yaşayan toplam kişi sayısı en az 4 iken, en az çocuk sayısı ise 2'dir. 2018 yılında Türkiye'de yaşayan bir ailenin geçim maliyetleri ise TÜRK-İŞ'in 2018 Mart ayı sonucuna göre;

Dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 1.686,12 TL'dir. Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamalarının toplam tutarı ise (yoksulluk sınırı) 5.492,24 TL oldu. Bekar bir çalışanın aylık yaşama maliyeti ise 2.084,36 TL olarak hesaplandı (TÜRK-İŞ, 2018).

Yukarıda yer verilen verilerden de anlaşılmaktadır ki görüşme yapılan kadınların gelir düzeyi üç hane için "açlık sınırı"nın altındadır. Dolayısıyla hanede çalışan tek bireyin olması hanede yaşayan bireylerin tümünün yaşam kalitesini ve standartlarını düşürmektedir. Bu nedenle, kadınların hane içerisinde sorumlulukları ve iş yükleri daha çok artmaktadır. Kadınlar hane içerisindeki işlerin yanı sıra hane dışında ve hane ile ilgili işleri de yerine getirmektedirler. Bu işler ise; alışveriş, faturaların yatırılması, çocukların ihtiyaçları, çocukları okula bırakma ve okuldan alma gibi işlerdir. Bu işler kulağa çok gelmiyor olsa da, sürekli olarak yapılıyor olması ve yapılması gereken işler olması nedeniyle kadınları zorlamaktadır. Kadınların fiziksel emeğinin de yalnızca ev içerisindeki işlerle sınırlı olmadığını göstermektedir. Ayrıca bu işlerin daha önce de ifade ettiğim gibi, kadınların hayatında özel alan ve kamusal alan sınırını kaldırarak, zaman ve mekandan bağımsız olarak yapılması kadınların bireysel hayatlarının da önüne geçmektedir.

Görüşme yapılan kadınların hepsi, yıllardır Antalya'da merkez Kepez ilçesinde yaşamaktadırlar. Ancak buna karşın görüşmecilerden beşi, üç dört yıldır denizi dahi görmediklerini belirtmektedirler. Diğer taraftan yalnızca bu örnek değil, bununla birlikte; hiçbir sosyal hayatlarının olmadığını, ev ve evin çevresi dışında bir alana gidemediklerini ifade etmektedirler. Görüşmenin akışı içerisinde kimi zaman katılımcılara en son ne zaman bir kitap, gazete, dergi okuduğu ya da sinemaya, tiyatroya gittiği sorulduğunda katılımcılar; kitap, gazete ve dergi vd. okul hayatları içinde okuduklarını ve okul bittikten sonra hiç bir şey okumadıklarını ifade etmektedirler. Yalnızca çocukları okula giden katılımcılar çocuklarının ödevlerine yardım etmeleri gerektiğinden okul kitapları ya da ödevle ilgili şeyleri okuduklarını belirtmektedirler. Ayrıca sinema, tiyatro, konser gibi etkinliklere de bir katılımcı dışında diğer katılımcıların da hayatları boyunca hiç gitmediklerini öğreniyoruz. Bu durumun tek istisnasının eş, dost, akraba düğünlerine katılımları olduğunu eklemekte fayda var.

Ev kadınlarının eğitim düzeyleri ile sosyo-kültürel etkinliklerde bulunmaları paralel gibi görünse de kadınların ifadelerinden şu anlaşılmaktadır; kadınlar gün boyu süren ve bitmek bilmeyen işlerinden kendilerine ayıracak fırsatı bulamamaktadırlar. Vakit buldukları tek zaman da ise oturup, soluklanabildiklerini söylemektedirler. Ayrıca, katılımcılar şunu da eklemektedirler: "Evde oturup kitap, dergi, gazete okuyabilmemiz için bizim sürekli olarak cebimizde paramız olması gerekir, aile bütçesine giren paranın yetip, artması gerekir ki biz bu

imkanı bulabilelim. Diğer taraftan bunları rahatlıkla yapabilmemiz için kafamızın da rahat olması gerekir, hiçbir derdimizin olmaması, en azından karnımız doyacak mı diye düşünmememiz gerekir. Ancak biz açlığımızı düşünürken başka şeylerle uğraşamayız.” diyerek durumu özetlemektedirler.

Görüşme yapılan kadınların içinde bulundukları ekonomik ve sosyal koşulların üzerinde bazı olumsuz etkilere neden olmaktadır. Katılımcılara bu etkilerin neler olduğunu sorduğumuzda; ev içerisindeki işleri yaparken çok yoruldukları için sıklıkla vücut ağrıları olduğunu, diğer yandan çoğu zaman kendilerini yetersiz hissettiklerini ve psikolojik problemler yaşadıklarını öğreniyoruz. Görüşme yapılan kadınlardan hepsinin dönem dönem psikolojik destek ilaçları içtiğini, içlerinden dört kadının ise son on yıldır sürekli olarak bu ilaçları kullandıklarını öğreniyoruz. Hane ve hane çevresi dışında bir sosyal hayatlarının olmamasının, istedikleri şeyleri yapamamanın, sürekli aynı işleri yapıp değer görmemenin kendilerini bu duruma yani, sağlık sorunlarına neden olduğunu öğreniyoruz.

Kadınların hane içerisinde ve hane üyeleri için harcadıkları tüm fiziksel emeklerinin görmezden gelinmesi kadınlar üzerinde, bir noktadan sonra, duygusal emeklerinin de değersiz olduğu algısını yaratmaktadır. Ancak kadınların tüm bu işleri yaparken harcadıkları fiziksel emeklerini sürdürebilmelerini sağlayan en önemli unsur, hane üyelerine karşı duydukları duygusal bağ ve bunun neticesinde harcadıkları duygusal emektir. Duygusal emeğin bu denli yoğun olmasının nedeninin katılımcıların ifadelerine dayanarak şunlar olduğunu anlıyoruz; geleneksel davranış biçimleri ve dini kurallara uyma kaygısı. Kadınların bitmek tükenmek işleri düzenli olarak yapabilmelerinin ya da yapmalarını sağlamanın sağlam bir dayanağı olması gerekmektedir. Aksi halde maddi hiç bir karşılık beklemezsiniz, yalnızca başkalarının hayatları için çalışan kadınlar tüm bu sorumlulukları yerine getiremezdi. En başından bu yana ifade etmeye çalıştığım ataerkil düzen ve onun yarattığı eril dil kadınların hane içinde ya da dışında tüm işleri yapmalarını sağlamakta ve bunun adının annelik ya da kadınlık içgüdüsi olduğunu kadınlara empoze etmektedir. Fiziksel emek sarf edilen işlerin yalnızca beden gücüne değil, zihin gücüne de ihtiyacının olması kadınların emeklerini ‘sınırsızlaştırmaktadır’. Bu sayede ekonomik sistem ayakta kalabilmekte, toplumsal düzen siyasi erkin istediği gibi şekillenmekte ve ekonominin içinde, ancak toplumun en önemli parçası olarak görülen hanelerde hiç durmaksızın yeniden üretim kadınların fiziksel ve duygusal emekleriyle oluşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G. (2004). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*. Pusula Yayıncılık, İstanbul.
- Acar Savran, G. ve Tura Demiryontan, N. (2008). *Kadının Görünmeyen Emeği*. Yordam Yayınları, İstanbul.
- Aldemir, Ç. (2016). *Kadının Görünmeyen Emeğinin Görünür Kılınması: Ev İçi Emeğin Ücretlendirilmesi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Alikoç, F. (2011). Ev Eksenli Çalışma ve Kadın Emeği. *Özgürlük Dünyası Dergisi*, Sayı: 220.
- Beauvoir, S. (1970). *Genç Kızlık Çağı*. (Çev. B. Onaran), Payel Yayınları, İstanbul.
- Beauvoir, S. (1993). *Kadın 'İkinci Cins' Evlilik Çağı*. (Çev. B. Onaran). Payel Yayınları, İstanbul.
- Beigel, H. G. (1951). "Romantic Love". *The American Sociological Review*, 16(3): 326-334.
- Berktaş, F. (2006). *Tarihin Cinsiyeti*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Bottomore, T. ve Nisbet, R. (1990). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. V Yayınları, Ankara.
- Buğra, A. (2012). "Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazakarlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma", S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (drl.) *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*. İletişim Yayınları, İstanbul, 47-69.
- Burns, E. (1968). *Marksizmin Temel Kitabı*. (Çev. S. Emekçi). Ant Yayınları. İstanbul.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (Çev. C. Soydemir). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çabuklu, Y. (2004). *Toplumsalın Sınırında Beden*. Kanat Kitap.
- Çabuklu, Y. (2007). *Toplumsal Kurgular ve Cinsiyetçilik*. Everest Yayınları, İstanbul.
- Davidoff, L. (2002). *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu, S. (2008). "Avrupa'da Göçmen Kadın Emeği ve Sosyal Refah Devleti", TÜSAM Kollektifi (drl.) *Türkiye İşçi Sınıfı ve Emek Hareketi Küreselleşiyor Mu? Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV)*, İstanbul: 221-232.
- Donovan, J. (2005). *Feminist Teori*. (Çev. A. Bora, M. Ağduk Gevrek ve F. Sayılan). İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Ecevit, Y. (2015). "Feminist Sosyal Politika Bağlamında, Türkiye'de Çocuk Bakımı ve Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak", G. Toksöz ve A. Makal (drl.) *Geçmişten Günümüze Kadın Emeği*. İmge Yayınevi, Ankara, 185-221.

- Ecevit, Y. vd. (2011), *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Ekiz Gökmen, Ç. (2017). Toplumsal Cinsiyet ve Zaman Yoksulluğu: Hane İçi Ücretli ve Ücretsiz Emek Sunumu. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 55:1967-2002.
- Engels, F. (2003). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Seçme Yapıtlar 3*. Eriş Yayınları. İstanbul.
- Ergüder, B. (2008). “Enformalden Formele Kadın Emeği Küreselleşiyor Mu?”, TÜSAM Kollektifi (drl.) *Türkiye İşçi Sınıfı ve Emek Hareketi Küreselleşiyor Mu? Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV)*, İstanbul: 201-220.
- Firestone, S. (1993). *Cinselliğin Diyalektiği*. (Çev. Y. Salman). Payel Yayınları, 2. Baskı. İstanbul.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*. (Çev. H. Uğur Tanrıöver). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. (Çev. I. Ergüden ve O. Akınbay). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Goldman, E. (1997). *Hayatımı Yaşarken*. 2. Cilt. (Çev. E. Özkaya). Metis-Kaos Yayınları, İstanbul.
- Harrison, J. (1973). “The Political Economy of Housework”. *Bulletin of the Conference of Socialist Economists*, Winter 73: 35-52.
- Jaggar, A. M. (1983). *Feminist Politics and Human Nature*. The Harvester Press, Sussex.
- James, S. (2010). *Cinsiyet, Irk, Sınıf Kadınlardan Yeni Bir Perspektif*. (Çev. A. Sönmez, N. Ilgıcioğlu ve S. Gündoğan). Bgst Yayınları, İstanbul.
- Kandiyotti, D. (2007). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Kaylı, D. Ş. (2014). *Kadın Bedeni ve Özgürleşme*. Onuncu Baskı, İlyaYayınevi, İzmir.
- Kosbatar, Ö. (2012). *Taşlar Kimin İçin Yuvarlanıyor?*. Altıkırkbeş Yayın, İstanbul.
- Llyod, G. (1996). *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde ‘Erkek’ ve ‘Kadın’*. (Çev. M. Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Makal, A. ve Toksöz, G. (2012). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği*. Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara.
- Marx, K. (1965). *Pre-Capitalist Economic Formations*, New York: International Publishers.
- Marx, K. (1982), *Capital Volume One*, Penguin Books, Middlesex.
- Marx, K. ve Engels, F. (1976). *Alman İdeolojisi (Feuerbach) Marx-Engels Seçme Yapıtlar 1*. (Çev. S. Belli), Sol Yayınları, Ankara.
- Millett, K. (1987). *Cinsel Politika*. (Çev. S. Selvi), Payel Yayınları, İstanbul.

- Mitchell, J. ve Oakley, A. (1992). *Kadın ve Eşitlik*. (Çev. F. Berktaş), Pencere Yayınları, İstanbul.
- Morgan, L. H. (1877). *Ancient Society –Researches in the Lines of Progress from Savagery through Barbarism to Civilization*, Charles H. Kerr & Company, Chicago.
- Oakley, A. (1974). *Just a Housewife*. Oxford University Press, London.
- Onaran, Ö. (2015). “Marksist ve Feminist Bir Bakış: Cinsiyet ve Sınıf”, *Başlangıç*, 39.
- Öneş, U.vd. (2015). “Türkiye’de Yoksulluk ve Hane İçi İş Zamanı Dağılımı: Analiz ve Politika Önerileri”, S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (drl.) *2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet*. İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 123-146.
- Sallan Gül, S. (2005). “Türkiye’de Yoksulluğun Kadınsılaşması”. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(1): 25-45.
- Sarup, M. (2001). *An Introductory Guide To Post-Structuralism and Postmodernism*. Harvester Wheatsheaf Published, England.
- Scott, W., J. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. (Çev. A. Tunç Kılıç), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Taş, G. (2016). “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri”. *Akademi Her Şey İster Dergisi*, 3(5): 163-175.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal/Toplumsal Hayat*. Birikim Yayınları, İstanbul.
- Toksöz, A. (2010). “Erkek Egemenliği, Kapitalizm ve Doğurganlığın Kontrolü.” *Feminist Politika Dergisi*, 8: 28-29.
- Toksöz, G. (2012). *Kalkınmada Kadın Emegi*. Varlık Yayınları, İstanbul.
- TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) (2018). “Mayıs 2018 Açlık ve Yoksulluk Sınırı”, Türk-İş Haber Bülteni, <http://www.turkis.org.tr/MAYIS-2018-ACLIK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d46736> (erişim tarihi: 27.05.2018).
- TÜİK (2015a). “Faaliyet Türüne, Cinsiyete ve Çalışma Durumuna Göre Kişi Başına Ortalama Faaliyet Süresi, 2014-2015”, Zaman Kullanım Araştırması 2014-2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18627> (erişim tarihi: 11.03.2016).
- TÜİK (2015b). “Faaliyet Türüne, Cinsiyete ve Çalışma Durumuna Göre Kişi Başına Ortalama Faaliyet Süresi, 2014-2015”, Zaman Kullanım Araştırması 2014-2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18627> (erişim tarihi: 11.03.2016).
- TÜİK (2015c). “Faaliyet Türü ve Hanehalkının Aylık Gelir Grubuna Göre Kişi Başına Ortalama Faaliyet Süresi, 2014-2015”, Zaman Kullanım Araştırması 2014-2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18627> (erişim tarihi: 11.03.2016).

- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2008). “Ev Hizmetlerinin Küreselleşmesi: Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar”, TÜSAM Kollektifi (drl.) *Türkiye İşçi Sınıfı ve Emek Hareketi Küreselleşiyor Mu?* Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV), İstanbul, 233-248.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2009). “Yoksulluğun Kadınlaşması”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı 2: 25-40.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2010). “Evin İçi İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emeği”, S. Dedeoğlu ve M. Yaman Öztürk (drl.) *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği*. Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV), İstanbul: 279-305.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. ve Durusoy Öztepe, N. (2013). “Ev Hizmetlerinde Mesleki Sağlık ve Güvenlik Sorunu”. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 4(2): 44-57.
- Vogel, L. (2008). “Historical-Critical Dictionary of Marxism -Domestic Labour Debate”. *Historical Materialism*, 16: 237-243.
- World Bank (2015). World Development Indicators (WDI): Labor Force Structure. <http://wdi.worldbank.org/table/2.2> (19.08.2015).
- Yaşar, M. R. (2007). “Depresyonun Kadınlaşması”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2): 251-281.
- Zubritski, Y., Mitropolski, D. ve Kerov, V. (2006). *İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*. Eriş Yayınları, Ankara.

EK 1- GÖRÜŞME SORU FORMU

- 1) Nerelisiniz?
- 2) Kaç yaşındasınız?
- 3) Eğitim durumunuz nedir?
- 4) Kaç yıldır evlisiniz?
- 5) Eşinizle nasıl evlendiniz?
- 6) Evlendiğinizden bu yana hiç çalıştınız mı ya da çalışmayı düşündünüz mü?
- 7) Kaç çocuğunuz var?
- 8) Hanede kaç kişi yaşıyorsunuz?
- 9) Evde bir gününüz nasıl geçiyor?
- 10) Eşiniz nereli?
- 11) Eşiniz kaç yaşında?
- 12) Eşinizin eğitim durumu nedir?
- 13) Eşinizle nasıl evlendiniz?
- 14) Eşiniz ne iş yapıyor?
- 15) Eşinizin aylık kazancı ne kadar?
- 16) Sosyal güvenceniz var mı?
- 17) Eşiniz günde kaç saat çalışıyor?
- 18) Eşiniz size ve çocuklarına yeterince zaman ayırır mı?
- 19) Alışveriş ve fatura gibi dışarıda halledilmesi gereken işleri kim yapar?
- 20) Eşinizle en son ne zaman bir sosyal etkinlikte bulundunuz?
- 21) Eşinizin geliri yeterli oluyor mu?
- 22) Aile içerisinde herhangi bir birikiminiz var mı?
- 23) Siz ev işlerinden vakit bulduğunuzda neler yaparsınız, nasıl vakit geçirirsiniz?

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Tuğba ULU
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Açık Öğretim Lisesi, Ankara, 2010
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Antalya, 2016
Yabancı Dil	İngilizce
E-Posta	tugba.ul.123@hotmail.com

